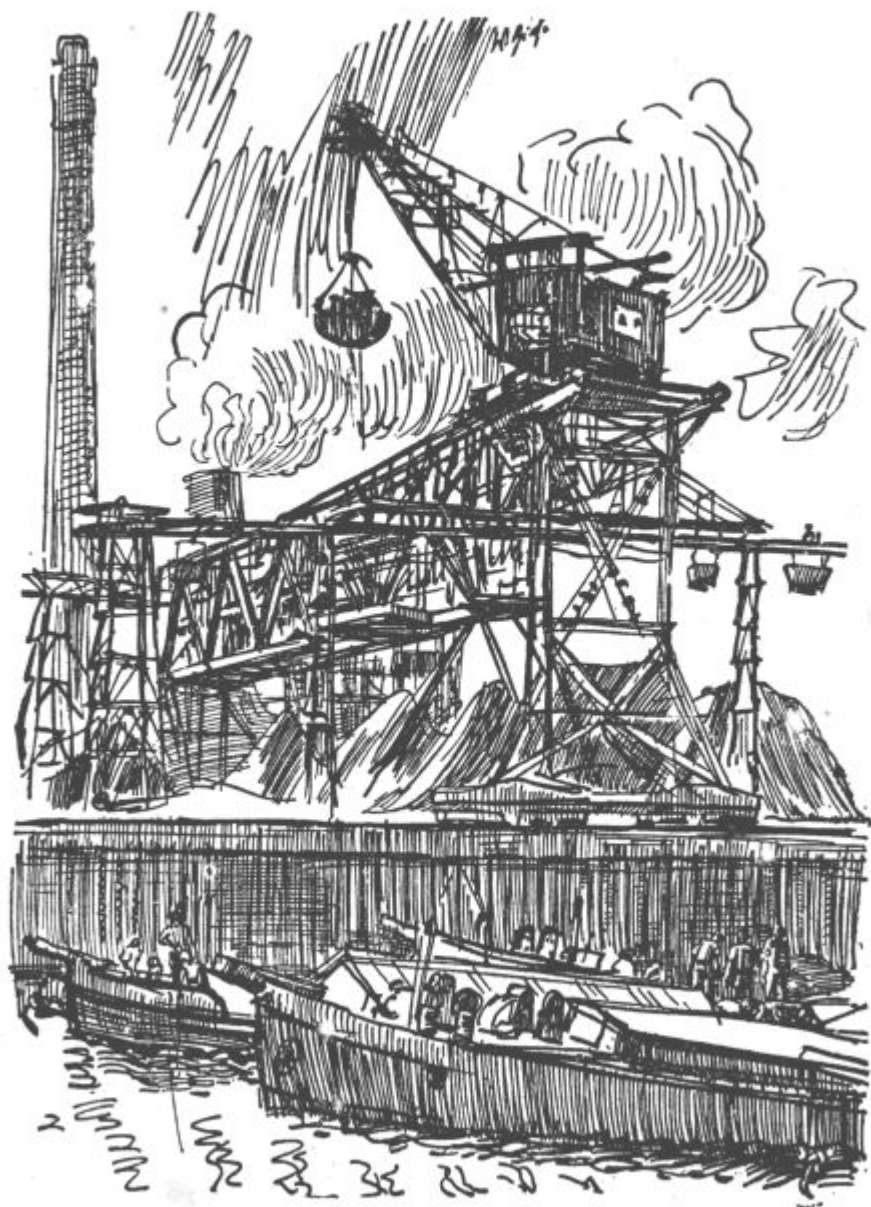

ŽIVLJENJE IN SVET

STEV. 25.

V LJUBLJANI, 17. DECEMBRA 1933.

ENJIGA 14.

W. GIESE

ZERJAV

NI ŽIVLJENJA BREZ ELEKTRIKE

ČLOVEK KOT ELEKTRIČNA CENTRALA

Kako tesno in neločljivo so življenjska dogajanja zvezana z elektriko, sledi že iz tega, da so najpreprostejše sestavine človeškega telesa, celice in njih kemične gradbene osnove, vse električno nabite. Mali delci beljakovine, iz katerih sestoji stanica, imajo vsi pozitivni ali negativni naboj. Kakor hitro izgube svojo elektriko, se izključijo iz presnove in s tem iz življenjskega dogajanja stanice in propadejo. Tudi naša rdeča krvna telesa predstavljajo majhne električne kroglice.

To se da dokazati na preprost način: če postavimo ta telesa v električno polje, pričnejo hipoma potovati proti enemu obeh tečajev! Moderna fiziološka raziskovanja so nadalje dokazala, da so vsa življenjska dogajanja, zlasti pa delovanje naših notranjih organov pod vplivom najmanjših električno nabitih delcev, tako zvanih ionov. Razni ioni, ki jih nahajamo v krvi v čisto določeni koncentraciji, urejajo v vzajemni igri vse naše telesne funkcije in imajo pri tem podobno vlogo kakor približno hormoni in vitamini.

Mišice in živci proizvajajo elektriko. Najsilnejši električni procesi se odigravajo v našem živčevju in mišičevju. Vsaka mišica proizvaja pri vsakem gibu svojih vlaken zaznaven električni tok; električne mišične procese so zaradi njih čestosti in razmerne moči tudi najprej opazovali. Še važnejši in zanimivejši so električni tokovni nihaji, ki jih opazujemo v »delujočem« živcu. To dejstvo je praktično izredno pomembno. Na živcu namreč ne opazimo kar tako, da-li je trenutno v delavnem ali počivajočem stanju — edini življenjski znak, ki ga daje med delom, je električni tok, ki ga proizvaja. Istočasno z dražljivim impulzom (na primer po povelju iz možganov) se pretoči skozi živec kakor v prevodni žici električen val. Te tako imenovane »delovne toke« živca lahko natančno zabeležimo s pomočjo občutljivih instrumentov, s čimer lahko nadzorujemo delovanje živčnih vlaken, njih delujoče in počivajoče stanje.

Srce — dinamo

Posebno mesto med »električnimi« organi zavzema srce. Tudi srčna mišica proizvaja v svojem neutrudnem delu

stalne električne toke, ki potekajo v zelo značilnem ritmu. Beleženje električnega srčnega delovanja ima za vso zdravlilno vedo največji praktični pomen. Dobimo namreč zamotano krivuljo s številnimi ostmi in valovi, iz katerih lahko točno in neoporečno določimo zdravstveno stanje srca. Za različne srčne boli se električno delovanje srca in s tem zabeležena krivulja spreminjata v povsem določeni obliki, tako da moremo »električno srčno pismo« označiti za enega najsigurnejših in najtočnejših diagnostičnih pripomočkov moderne zdravilne vede. V novejšem času so izumili ameriški raziskovalci način, po katerem se dajo srčni električni toki ojačiti in prevesti v zvočnik, tako da jih lahko daleč slišimo. Ta postopek se je pri nevarnih operacijah kot kontrolni pripomoček izvrstno obnesel.

Možgani — električni pretikalni sistem

Raziskovalcema dr. Fischerju in dr. Kornmüllerju je pred kratkim uspelo, da sta odkrila celo vrsto novih dejstev o električnem delovanju možganov. Človeški možgani in možgani višjih živali vsebujejo veliko število različnih polj, tako zvanih »središč«, v katerih so lokalizirane čisto določene sposobnosti. Omenjena raziskovalca sta dognala z živalskim poskusom, da proizvajajo ta središča neumorno in tudi brez vnanjega dražljaja ritmične električne toke. Iz tega sledi z veliko verjetnostjo pred vsem to, da so ta središča stalno v bolj ali manj živahnem delovanju. Ti električni toki pa se znatno ojačijo, če določeni optični ali akustični dražljaji vznemirijo oko ali uho. Če so živali zaslišale nenačuden ropot, je nastal istočasno močen tokovni nihaj v območju slušnega središča; in temu primerno se je vključilo središče vida, čim jim je oko zadel svetlobni žarek. Tako je podan točni dokaz, da so tudi možgani »električna centrala«. Posamezna čutna polja velikih možganov, v katerih nastajajo zavestni občutki, se dajo pri svojem delu torej nadzorovati, ker se javljajo z električnimi delovnimi toki. Drobne tokovne nihaje lahko beležimo po novih metodah, ne da bi lobanjo najmanj ranili.

Novo lečilo: elektrizirani zrak

Ker ima elektrika, kakor smo videli, v človeškem telesu tako veliko vlogo, je

umljivo, da moremo nanj z dodajanjem elektrike od zunaj odločilno vplivati. Človek je v nekem pogledu električna centrala v dvojnem zmyslu: električne toke proizvaja, a jih lahko od zunaj tudi sprejema, da jih uporabi pri delovanju svojih notranjih organov. Baš v zadnjih letih so v tem področju napravili važna odkritja in ugotovili, da se dajo z električno spremeneno človeškega telesa uspešno pobijati določene bolezni. Nova, svojevrstna zdravilna metoda obstoji v tem, da dajo bolniku vdihavati električno nabit zrak. Pokazalo se je n. pr., da more negativno električni zrak znižati visoki krvni pritisk in ga držati nizkega cele mesece. Nadalje so dosegli zelo lepe uspehe pri različnih boleznih v sklepih, dihalih itd. Starejši postopki z indukcijo, diatermijo in kratkimi valovi pa so itak dovolj znani.

»Električna centrala človeka napaja žarnico

Pred kratkim so napravili čudno slučajno odkritje, ki nam kaže na naravnost presenetljiv način, da smo stalno »električno nabiti«. O neonovih tlinkah je znano, da vžarijo v bližini električnih tokov. Pod določenimi pogoji pa vžarijo tudi v človeški bližini. Posebno čudovit postane ta pojav, če vzamemo tlinko v roke in se z gumastimi podplati popolnoma izoliramo od tal. Električni naboji v tem primeru ne morejo uiti v zemljo in pri vsaki kretnji telesa neonka zagori. S tem novim eksperimentom se je dala v ostalem pojasniti cela vrsta pojavov »duhov« na spiritističnih sejah. Neveščemu človeku se morajo takšni pojavi videti v resnici zagonetni in nadnaravni, dočim gre samo za normalne fizikalne pojave »električne centrale človeka«.

(Po razpravi dr. Sieverta — kk)

KDO JE LEPSI?

PROKLETIJE

Planine brez planincev

VOJTEH LINDTNER

Vzdolž in počez črnogorsko-albanske meje, južno od mesta in jezera Plav, se širijo gorski grebeni, Severne albanske Alpe ali Prokletije tudi Bišeška Nemuna imenovani. Da vidim te planine, sem šel letos tja, tudi me je ne malo vlekla misel, da bom prvi Slovenec, ki bo oblezel te planine. Zato orožnika, iz Gorice doma, ki nas je blizu meje zaustavil, nisem hotel priznati za Slovenca.

Poizvedoval sem, koga je še zaneslo v te od sveta odrezane in šele nedavno dostopne kraje. Prebivalci v Gusinju se spominjajo vseh turistov, ki jih smatrajo za iskalec zlata ali filmska podjetja in pri vsakem vohajo denar. Mnogo brezpomembnih in gotovo izmišljenih stvari so nam pripovedovali o neki Angležinji in dveh Hrvatih, ki so bili pred nami tu. In že se je bila nabrala cela gruča postopačev okoli nas; gojzerice, te so jim ostale v spominu ali po njih ni mogoče spoznati ljudi. Znano mi je, kdo obiskuje te kraje, zato mi Angležinja ni šla iz glave. Nenadno pa mi je šinilo: lektorica angleškega jezika v Ljubljani. Bilo mi je dovolj in da bi se iznebil vsiljivosti, sem pobegnil naravnost v štab obmejne čete, kjer so imeli zabeležena tri imena. Predstavljala so mi tisti hip Slovenske planine. Pogledal sem skozi okno na veličastni Bijelič in preklel Skalaše.

Bili smo trije, Pavle, asistent na botaničnem inštitutu, ki si je še doma v Beogradu dovolil v krogu svoje družine preživeti svoj pravoslavni god. Igor je profesor v Kragujevcu in k njemu sem bil poslan, da ga pomirim vsaj za en dan in da v nestrpnosti ne zapravi denarja. Oba sta Rusa in sta me naučila v planinah mesto hladne studenčice piti grenak čaj, kadar smo počivali in vodko med potjo. Igora obračtam, ker mu je granata odtrgala kos pete in je samo po cesti poskakovaje zatrjeval, da hodi prav za prav po eni nogi. Pavlu, ki najde v slovenščini toliko sorodnosti s svojim jezikom, sem obiasnjeval našo kraljico »vemo, kam pes tace moli« — saj nam je že med vožnjo od Kragujevca do Kosovske Mitrovice pobral ves denar. Vsekako v pošteni nameri; on edini je

imel s prof. dr. Košaninom konferenco, katere vrhove moramo raziskovati. Razpolagal je torej z denarjem in zato barantal z nosači, dovoljeval redne kredite čevapčićem in izredne cigaretam, priporočal spanje na slami, določeval cilj jutrišnjega dne, zabil gorjačo na mestu, kjer bi kuhali čaj itd. in tako smo Rugovsko sotesko prešli na konju ali v kolesju. Naša pot je bila predvidena na mesec dni. Da pridemo čim prej naprej, smo se odpeljali po avtomobilski zvezi Kosovska Mitrovica—Peć in Peć—Dečani. Tu šele je dal naši ekspediciji pravo obeležje (glej skico).

Redža in njegov konj

Prav z veseljem smo porabili običaj, ki je na jugu povsod razširjen, da se namreč najmanjši tovor naprti konju ali oslu na hrbet in zares nikoli nisem potoval tako lagodno kot po Črni gori. Redža in njegov konj sta stopila v našo službo drugega dne. Še pred sončnim vzhodom, ko je njegova gospoda še sladko spavala pri menihih v Dečanih prav do šeste ure, saj se je poslavljala za nedoločen čas od belih rjuh in mehke postelje.

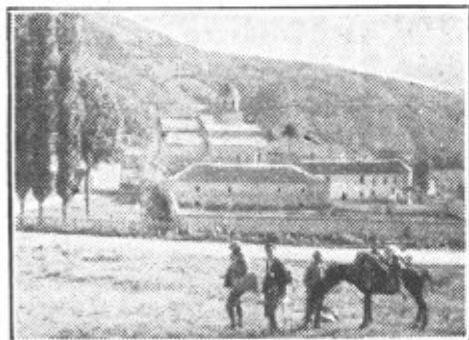
Kot večina ljudi tam doli je bil tudi Redža beraško oblečen. Njegove hlače so bile pravi mozaik od krp, v barvah uniform vseh v svetovni vojni slavni in neslavni armad. Tudi široki šivi so že popustili in so bele niti visele kar tako, v kras. Bili smo v skrbeh, da ga privedemo nazaj golega in zato smo ga cukali skozi neštete zastore gornjih hlač, prepričali smo se pa, da so mu spodnje jako močne in že prvo nedeljo nas je v njih iznenadil — spodnje hlače so mu bile »ta mašne«. Prav nič se ni branil, saj bi morali vedeti, da nosi pod njimi marsikak komad perila, spomin na očeta, deda in praded. Na glavi je nosil od velike izbere balkanskih pokrival arnavtsko, najmanjše na svetu. Imel je 16 let in še ni nosil vojaške suknje, ki bi mu zabičala, da je Jugosloven, nego je trdovratno vztrajal pri svoji muslimanski narodnosti. Govoril pa je dosti dobro srbski, le smešno ga je bilo poslušati, če mu je bilo vse — tudi mi — ženskega spola.

Bil je pošten, uslužen in pristopen. Od kake razgledne točke je pazil na naš

konjiček ostal živ in celo brez ran, se je veselega obraza lotil nakladanja, češ, kaj boste gledali, na zunaj so nahrbtniki ostali celi, odvezani kartoni z napol sušenimi cveticami pa niso stekleni. Stvarno so bile stvari v nahrbtnikih vse obtolčene in tretjina že osvetljenih in še nedotaknjenih fotografskih plošč je v škatlah počila, termos pa nam je na srečo bil razbit že na beograjskem kolidvoru. Redža je bil ozmerjan. On sam konja ni oštel, saj mu je bil vse; nanj je tovoril v gozdu drva in jih na semanji dan v Peči prodajal; z njim ni zaslužil več kot 15 Din; zanj ni odrinil niti beliča; on sam je shajal s tremi dinarji dnevno in tako bi, če bi ubil konja, moral Redža poginiti od lakote.

Čast orožnikom

Na Pločici smo že bili v planinah. V Črni gori in Makedoniji ni planinskih koč, namestu tega pa so orožniške postaje, izpostave, karavle ali kakor se že imenujejo. Vendar vas bodo orožniki gostoljubno sprejeli, če se prej javite njihovim poveljstvom. Za nemoteno potovanje po Južni Srbiji, bolgarski in albanski meji pa je najbolje imeti dovoljenje notranjega ministrstva ali še bolje vojnega ministra. Naj napravi potrebne korake vsak, ki hoče potovati tja doli, že mesec prej iz vljudnosti do orožnikov, zakaj ti so tam doli napravili red. Šele močna Jugoslavija je zmo-

Samostan DEČANI

gla divjim Arnavtom, ciganom in sličnim elementom na Balkanu izbiti hajduštvo iz glave, slabotna Turčija in majhna Črna gora tega nista mogle.

Še pred desetimi leti je bila v Prokletijah četa orožnikov brez moči. Bilo je kačakov (rokovnjačev) kot listja in trave in iz zased so njih svinčenke sigurno zadele. Na naši strani jim je odklenkala prostost in le sem ter tja pri-

de še kateri iz gorate Albanije poiskat si žrtev krvne osvete. Večina Arnavtov je služilo že v naši vojski ter v vojašnicah videlo Evropo. Zvestejši potomci Ilirov smejo zdaj doma nositi stare ruske ali francoske puške kot »poverjeniki« in so v potrebi orožnikom v pomoč. Oni, ki se niso hoteli sprijazniti z razmerami, so pobegnili v Albanijo, njih bajte pa so jim bile zažgane. Tako je

Arnavti iz vasi Martinovići ob Plavskem jezeru. (Polovica Arnavtov nas je spremljala na Vizitor)

danes v Prokletijah mir in ne zaslužijo več tega imena.

Orožniki patrolirajo poleti od karavle do karavle ter postajajo turisti ali lovci, če jim pride zverjad pod strel. Spremljali so nas na Bijelič in Vizitor ter nam bili res dobrodošli vodniki. V osmih karavlah so nas gostoljubno sprejeli in v petih nam dali prenočišče; mogoče so bili tudi toliko požrtvovalni in odšli v sosedno karavlo ali v nočno službo, samo da bi mi lahko vsak zase spali. V karavlah vlada vojaški red in čistoča, kolikor je to pač v planinah mogoče. Štedilnik je povsod, ker skrbe za hrano sami in zmerom se najde med njimi kdo, ki je na glasu kot dober kuhar. Vsi pa so mojstri v klanju in čiščenju ovac, ki so v planinah napol zastonj.

Psi in volkovi

S Pavlom sva bila lansko leto v makedonski stepi napadena od ovčarskih psov, ki so čuvali čredo, tako vztrajno, da sva morala kot siamska dvojčka, s hrbtom prirasla, braniti se na vse strani, odmikajoč se daleč na kamenit teren, kjer sva jih šele s kamenjem pregnala in zapodila nazaj k čredi. Pastirji po navadi nočejo ali ne morejo pomiriti psov. Kadar smo pa v Prokletijah po karti ob mraku iskali naselja, ali ka-

dar smo v megli zašli, sem zavriskal, da bi se oglasili psi.

Prav tipična so ta naselja, katuni imenovana, če so muslimanska in stanovni, če so prebivalci kristjani. Po več koč, s pripadajočimi kočicami in stajami za ovce, je obdano v četverokotniku z lesenim plotom. Na vsakem oglu je izven ograje in na kol ali pasjo hišico privezan pes. Poleg teh štirih katunskih psov ima še vsaka staja po enega, ki včasih in samo podnevi niso privezani. Tujca sprejme katun z lajanjem in pogled na psa, ki se zde vsi zahrbtni, mu vpliva strah, ki sega do kosti. Pravi vrage pa so ti psi šele ponoči; iz nobene karavle, iz nobene kočice se nismo smeli zaradi njih razgledati po zvezdah in vremenu.

Na Vizitorju, v Martinovičkih stanovah nismo slutili, da so v bližini volkovi. Privezani psi so začeli lajati že ob mraku. Koze so se popele na strehe kočice, kjer smo prenočevali. Razločno smo

med pogovorom čuli sipanje bobkov in v kotu je skozi podrti streho curjalo nekaj na domačina in v skledo s sirom. Že smo polegli na čilime in zadremali, ko je čuvar pri ognju planil skozi vrata v megleno noč in nas s krikom »ajjalala« predramil. Preplašil pa je s tem tudi volka, ki se je plazil okoli kočice. To se je tolikokrat ponavljalo, da smo tudi mi pogruntali, kdaj je v bližini volk. Ovce se stiskajo v krog, z glavami proti sredini in se odmikajo lačnemu volku; drobno in hitro cepetanje nog se razloči od lajanja psov in tresse se zemlja. Zato so stajale tik ob kočah, ker šele ovce opozore čuvarja, da je v bližini volk. Pripovedovali so nam, da večkrat odnese katero jagnje in da srečajo volka tudi podnevi. Mi nismo videli nobenega, ogledali smo si pa pse. Lepa rasa je to in mladiči že grizejo kot stari; doma bi mi tak medvedek ne samo poklal vseh mačk, nego bi se lotil tudi ljudi.

DALJE

JACJI OD PARLAMENTA

Anglija je bila prva država, ki je razvila narodno zastopstvo ali parlament. Mogoče bo zadnja, ki opusti to šego. Danes vsaj še krepko živi, kakor priča tale izrazito britanski pregovor: »Poslanska zbornica zmore vse, samo moškega ne zna požensiti«. Vendar poznamo živali zajedavke, ki so močnejše od državnega zbora: lahko spremenijo spol nesrečnemu stvoru, katerega se lotijo. Takšno oblast ima na primer vrečica (*Sacculina neglecta*) v svojih stikih z rakovico, nazvano *Inachus Mauretanicus*.

Kadar se je vrečica udomila na Inachu, jame takoj živeti na njegov račun. Svoje sesalke zasadi v vse ude neprostovoljnega gosta do skrajnega konca njegovih klešč in pipalk, da mirno izsesa iz njih vse redline soka. Nesrečni inah se mora torej braniti za dva. Ako je izkoriščani račič samec skoraj izgubi vse značilne posebnosti svojega spola ter se pomalem izprevrže v odraslo samico. Priživna vrečica je izvršila čudež, zabranjen britanskemu narodnemu predstavištvu. Kadar pa priživnica izrablja mlado samico, se ta ne prelevi v samca, kakor bi kdo utegnil pričakovati: to se zdi docela nemogoče. Pač pa se premeni v staro samico. S tem, da se v račičevo staničje prispojijo tuje tipalnice, se na koncu koncev povzroči v žrtvini krvi obilna tvorba skrivnostnih principov, ki delajo, da je to in to bitje ženskega spola, ne pa moškega. Najmikavnejše pa je to, da se deseksuirane (prespoljene) rakovice polagoma vrnejo v prvotno stanje, kadar jih smrt njihove zaležnice reši tega grdega trinošva.

E. Gautier, Figaro 30. 8. 33.

Zimmermann: ROMANTICNA ULICA
(lesorez)

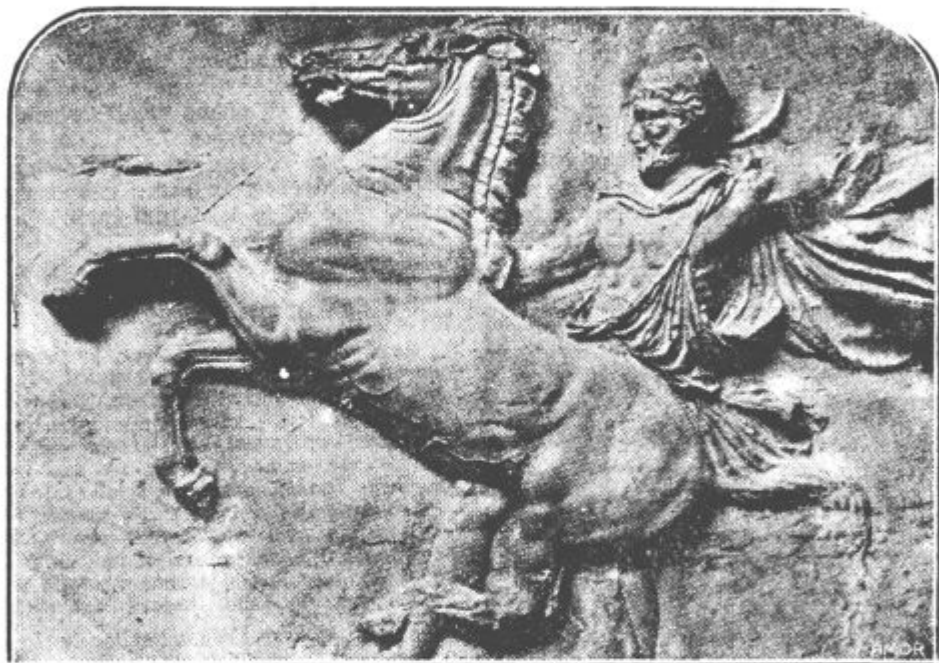
„Zločin“ lorda Elgina

Ali si je naprtil lord Elgin resno krivdo s tem, da je prepeljal na Angleško kiparska dela, ki sestavljajo danes brezprimerno »Elginovo kolekcijo« v Britskem muzeju?

Malo mož je zadel tako kakor njega anatema estetov zaradi njegovih »profanacij« in »poškodovanj«. Toda hlad, okrvnejši pogled nas bo morda poučil, da je imel ta mož samo namen rešiti popol-

prvi pogled, kakšno strašno razdejanje so doživela ta veledela v originalu v teku zadnjega stoletja.

Grška vlada je imela pietetno misel, da bi izvedla obsežna restavracijska dela na Akropoli, ki naj bi rešila, kar se še rešiti da, sestavila izvirne stebre iz kosov, ki leže razmetani po tleh, nadomestila manjkajoče dele z novimi itd. Več partenonskih stebrov so na ta način popravili. Leseni odri naj bi se rabili za

Mavčni odlitek dela partenonskega friza iz Elginove kolekcije. Takšen je bil ta del v njegovi dobi

nega razpada čuda antične umetnosti, ki so trpela pod dvojnimi uničevalnim delom ljudi in elementov.

Novi dokumenti nam dejansko dokazujejo, da je uničevalno delo v teku 19. stol. čedalje bolj napredovalo, tako da bi nam pod vplivom ljudi, dežja in vetra ne ostalo do današnjega dne skoraj ničesar od partenonskih kiparskih čudežev, da ni lord Elgin spravil na varno vsaj najbolj ohranjenih kosov in druge odlil.

Mlad Nемеc je pred kratkim dobil dovoljenje, da sme dvigniti lesen oder okoli Partenona, od koder naj bi v dobrih okoliščinah prefotografiral zadnje ostanke skulptur na slavnem arhitravu.

Zadostuje primerjati te fotografije z odlitki lorda Elgina, da smo razumeli na

restavracijo visokih delov zgradbe.

Če bi mogli izvesti ta dela v času, ko je lord Elgin obiskal Grčijo, bi se Partenon danes dvigal skoraj nedotaknjen v svoji prvotni krasoti in njegova ornamentacija bi bila ohranjena v obliki, kakršno nam kažejo najlepši marmorji Britskega muzeja.

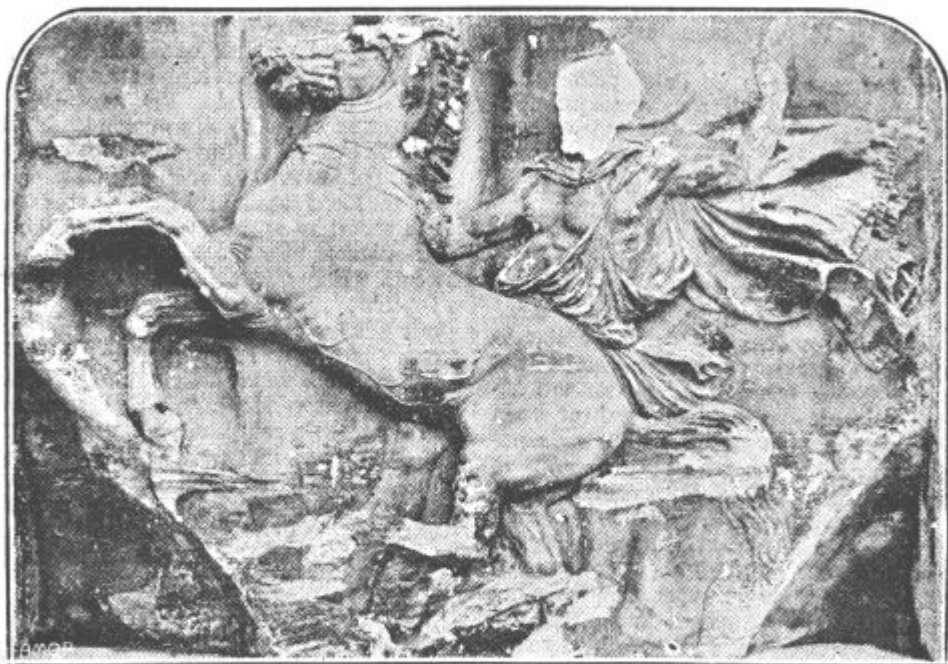
Poglejmo, kdo je bil mož, ki mu očitajo, da je izvršil pretežni del poškodb, ki jih kaže danes ta slavni spomenik antične kulture.

Thomas Bruce, sedmi grof Elginski, je bil odličen ljubitelj umetnosti. L. 1799. ga je Velika Britanija imenovala za svojega poslanika pri Visoki porti in v tej misiji je iskal pred vsem možnosti, da bi iz bližine proučeval to, kar je ostalo

na grških tleh še od mojstrovín stare arhitekture. Na svoje stroške je najel napolitanskega slikarja Lusierija in več drugih risarjev ter odlivalcev, ki jih je poslal l. 1800 v Atene z naročilom, da bi prerisali spomenike slavne preteklosti.

Turki so delali vse mogoče ovire in lord Elgin je moral uporabiti ves svoj vpliv, da je te ovire do naslednjega leta premagal in dobil sultanov ferman, ki mu je dovolil dvigniti lesen oder okoli »starega svetišča krivih bogov« (Partenona) in posneti v mavcu skulpture, ki so ga krasile.

popolne propasti. Tako je nastala zbirka, ki je danes splošno znana pod imenom »Elginova zbirka«. Del te zbirke je bil pripravljen za prevoz na Angleško že l. 1803., a zavoljo neprestanih ovir je ostavila zbirka Grčijo šele l. 1812. Elgin je bil potrosil celo imetje s temi deli. V Londonu je vsa dela razstavil najprvo v svoji hiši v Park Lanu, potem v Burlington Housu v Piccadillyju. Bila je prava senzacija. Sam Canova si je razstavo ogledal in menil, da so to »dela najčudovitejših umetnikov, kar jih je svet kdaj spočel«.

Sedanje stanje istega dela na Partenonu!

Lord Elgin spočetka sploh ni mislil na to, da bi odnašal ta dela. Toda zgradbo je našel v žalostnem stanju. Silno je bila trpela zlasti l. 1687 za velike bitke med Turki in Benečani. Turki so bili tedaj Partenon spremenili v shrambo za smodnik in med bitko je nastala v tej shrambi eksplozija. Vodja beneških čet Morosini je skušal rešiti kar se je dalo po tej katastrofi, toda delo so opravili tako slabo, da so v zapadnem delu zrušili še nekoliko kipov, ki so bili ostali celi, in so se raztreščili.

Natančen pregled tedanjega partenonskega stanja je lordu Elginu pokazal potrebo, da se nekatere marmorji odnesejo, kajti samo to jih je še moglo rešiti

L. 1816 je posebna komisija poslanske zbornice priporočila nakup zbirke za 35.000 funtov šterlingov. Nakup se je izvršil še isto leto in kolekcija je odtlej last britskega naroda. Cena je videti morda visoka, toda lord Elgin je sam potrosil najmanj 74.000 funtov šterlingov. Zaposliti je moral celo armado umetnikov, tehnikov, delavcev, da o prevoznih in drugih stroških niti ne govorimo.

Primerjava med odlitki Elginove kolekcije in originali na Partenonu, kakršni so danes, nam dokaže, da je plemeniti lord bodočnosti v resnici ohranil čudovita dela grške umetnosti, ki so sama na sobi danes malone izgubljeni. u. t.

Fotogrametrija

LETALA V SLUŽBI KARTOGRAFOV

Lahka je naloga onih, ki rišejo zemljevide po ravnem, zato pa je mnogo težji problem za one, ki morajo izdelovati zemljevide o vijugastih tleh z različnimi višinami, pri tem pa za beleženje nimajo drugega kot raven risarski papir. Na takšnem papirju se označujejo razne višine s posebnimi krivuljami za vsako višino, v razdaljah po 50, 100 ali več metrov.

Kako pa se dajo v naravi najti te krivulje v enaki višini? Na prvi pogled se zdi, da je to prav tako težko kot mornarjem, ki hočejo potnikom, kadar prekoračijo ravnik, že od daleč pokazati ta mejnik kot temno črto na obzorju. Tenka nit preko leče na daljnogledu presenetljivo dobro ustvarja to domnevo!

Krivulje po terenu pa niso mornarska šala, temveč ponekod v gorskih krajih celo prav dobro vidne. Na obali jezera Öschinen v Švici rastejo neke modre zlatice prav v višinskih krivuljah; kjer so vrste bolj stisnjene, je breg bolj strm, drugod na položnejši. Ta pojav si razlagajo tako, da je jezerska gladina nekaj mesecev nespremenjena na isti višini, semena zlatice naplavi takrat voda v enaki višini po bregu. Ko pa voda pade, ostanejo ta semena v ravni vrsti n. pr. meter nižje in iz njih izkale nove cvetke v vodoravni črti pod višjimi. Če bi te cvetoče vrste, ki oklepajo jezerski breg visoko nad gladino, lahko posneli s fotografičnim aparatom, bi nam slika kazala dovršeno karto s krivuljami, po katerih bi vsak poznavalec lahko vedel, kako strmo padajo bregovi proti jezeru.

Žal pa je izdelovanje takšnih kart — in še celo iz letal in ker po največ krajih ni cvetja v ravnih vrstah — deloma nemogoče, deloma pa tudi neznatnega praktičnega pomena. Inženjerji-merci morajo torej pokrajino od točke do točke premeriti z merilnimi pripravami, dobljene podatke pa beležiti na osnutkih za karte. To delo je zelo težavno in zamudno ter vrhu tega tudi precej drago. Najtežji je takšen posel v visokih gorah. Z določene točke, kjer namesti inženjer svojo merilno pripravo (teodolit), pošilja svojega pomočnika z dolgim — živo-barvnim — drogom na razne okoliške točke. Včasih je kar obunbo to delo, kadar se inženjer in pomočnik zaradi slabega razgleda ali nehudega vetra sploh ne moreta sporazumeti. Razen tega je

tudi poglavje zase, kako si takšna merilna odprava spravi svoje priprave, šatore in prehrano gori v višave. Cesto je treba delo kar sredi prekiniti in po večkrat zaporedoma plezati na iste vrhunce.

Že nekaj let so zdaj za merjenje valovitih tal v rabi novi instrumenti, tako zvani fototeodoliti, ki ne vizirajo samo posameznih točk, temveč jih obnem tudi fotografirajo v določeni znani smeri. Metoda je v načelu ta, da se n. pr. obronek neke gore fotografira z dveh različnih točk. Ta postopek — fotogrametrija — se je v zadnjem času zelo udomačil, ker je cenejši, udobnejši in tudi natančnejši kot so bile stare metode. Vsak fotografični aparat za snemanje stereoskopičnih (plastičnih) slik ima kakor znano dve leči (ozir. objektiv) in snema vsak predmet na ploščo dvojno; sliki sta sneti iz različnih smeri in se gotovo ločita toliko, da jih nikakor ni mogoče prilagoditi do enakosti. Pri gledanju skozi stereoskop (optično pripravo za snemanje plastičnih slik) pa se posnetka spopolnita v eno sliko, kjer lahko gledalec natančno loči dolžine, višine in globine. S takšnimi slikami o višjih in nižjih vzpetinah in s pomočjo zelo kompliciranega aparata za prenos na papir se dajo iz samih teh posnetkov narisati vse zaželjene višinske krivulje; za prenos je potreben samo še strokovnjak, ki opazuje obe plošči in vrti kolesje, s katerim se podatki prenašajo na papir.

Najbolj dovršena je seveda fotogrametrija, odkar se inženjerji-merci lahko z letali dvignejo nad teren in se odtam vrnejo s serijo posnetkov; treba je določiti le višine nekaterih točk po stari metodi, vse ostalo pa je zdaj igrača. Letala za merjenje imajo v tleh posebej prirejene fotografske aparate, s katerimi snemajo merilci vsakih nekaj sekund sliko za sliko tal, nad katerimi lete. To delo je posebno dragoceno v krajih, ki so težko ali sploh nedostopni kakor n. pr. v močvirjih, po skalnatih grebenih, na otočjih in nad velikimi mesti.

Po novem torej za izdelovanje zemljevidov ni treba več onih naporov, katerim smo se še nedavno čudili, ko smo gledali karte o predelih, kamor je le redko stopila človeška noga ali pa je bila morda tam samo tista, ki se je prižala žrtvovati za znanost.

P. O.

NAŠ JEZIK

ULOGA ALI VLOGA?

Predponi *u* in *v* se v naši pisavi ločita po stari cerkveni slovanščini in po drugih slovenskih jezikih. Iz govora samega se pravopis ne da določiti. Predlog *v* se namreč izreka kol *u*, kadar se ne more vzeti k naslednjemu zlogu, n. pr. pri Gregorčiču:

Kot otok travnat *u* puščavi ...

Tako sem *u* službi osivel ...

ali pri Vodniku:

Glej, zmed govih plš *u* sredi.

Splošno tako govorimo tam, kjer se nakopiči preveč soglasnikov: vso noč *u* strahu, sok *u* žlici, pišemo pa po zgodovinsko: vso noč *v* strahu, sok *v* žlici.

Kdaj naj rabimo predpono *u* - lahko s premislekom ugotovimo. Predpona pomeni: odnikanje (ubežati), odstranitve (ukrasti), umanjšanje (ušteti se), dovršitev (upokojiti).

Predpona *v* pomeni: prestavljanje iz kraja v kraj, zlasti v njegov notranji del, n. pr. vdeti nit v šivanko. Vendar pred *v* pišemo *u*: uvesti (nam. vvesti), uvod, uvrstiti, uvoz.

Nekaj primerov za razlikovanje: ubadati (zbadati, vjadati), toda vbadati (šivati); ubiti, *u* vbili komu kaj v glavo; udelati njivo iz puščave, udelan svet, vreme se *u* udela — kamen udelati v zlato; udreti jo za kom, solze se *u* udero po licu — voda je v mlin vdrla, most se vdre, vdrti oči, vdrt obraz; uglobiti se *v* misli; ugnati (odgnati; premagati; utrditi) — vgnati živino v hlev; ugrieti kaj, ugrizem — vorizniti v jabolko; ukuhati se, *u* i zmanjšati se pri kuhi, nasprotje: nakuhati se — vkuhati sadje (einkochen); dež se je *u* lil, kvi se je ulila — krčmar je vtil vode v sod; ulomiti vno, kos kruha — dolgoprstnik je vlomil v hišo; umesiti testo, moko — rozine je vmesila v testo; voda upada, lica mu upadajo — vpašti v kako reč, vpadišče; palico si ureže — ime vreže *v* drevesno skorjo; melina nad cesto se je usadila *u* kruh v peč vsaditi, drevo vsaditi; gorjačo sem si usekal (odsekal) — zname nje vsekam v drevo; toča se usne, dež se je usul — vsuti žito v vrečo; ušteti se (zmotiti se) — do všteteža 7. leta; utepati se (utruditi se), utena se mi kaj (pokorim se za kaj) — vtepti komu kaj v glavo. Dr. Breznik izrečno poudarja, da se pišejo *v* v lete besede: vdati se, vkleniti, vkopati (stoj, kakor bi mu bile noge vkopane), vkovati, vljuden, vloga, vpliv vprav.

Zakaj pišemo vstati, vzgati? Tukaj je stala pred korenem predpona *vz*, ki pomeni premikanje navzgor (n. pr. vzdigniti, vzpeti se, vzbajati) ali začetek premikanja (n. pr. vznemiriti). Prvotna oblika *v* je v mnogih primerih obrusila in se rabi *v* ali *s*: (v)zdriniti, (v)zglavje, vzpored in spored, zglede (rusko vzgljad) Razumem, zakaj se je trda oblika vstati in vzgati olajšala *v*: vstati, vzgati, ne razumem pa, zakaj se je po Platerščniku in Brezniku vpihniti prelevilo v upihniti: vnihniti (akro, vpibati ovent). Človek bi pričakoval: spihniti, spihati. Mor-

da je vplivala oblika: vpihniti, t. j. vdihniti (einblasen)? Ločiti je seveda treba: upihniti luč (ugasiti).

Slednjic omenim izposojenko ubogati, kjer stoji zlog *u* namesto *i*: nam. folgen da bogati, bogati, po metatezi ali prameni pa ubogati; istega izvora je pobogati se, pri katerem sem svoj čas mislil na Boga. Breznik predlaga za prvo tajko: slušati, poslušen (nam. ubogljiv), poslušnost. Ze Trubar ima: Poslušajte inu sluhajte. Poleg pobogati se rabimo drugo (ital.) izposojenko: pobatati se, t. j. poravnati se.

Iz Bartlovega Handwörterbucha, ki sicer piše »uloga« (morda šteje besedo za izposojenko iz hrvaščine), se moreš poučiti, kako se *v* logi lahko ogneš: seine Rolle gut spielen - dobro se vesti; (o igralcu) dobro igrati; eine grosse Rolle spielen - imeniten, znamenit, veljaven biti, mnogo veljati; po Breznikovem »Pravopisu« pa še: velik pomen imeti, velikega pomena biti.

Srbohrvaščina ima pri vseh naštetih zgledih predpono *u*. Za pišeče množice bi bilo pri nas ugodno, če bi vse predpone izenarčili. Toda žrtvovati bi bilo precej jezikovno tenkoče.

A. D.

IZ „MINIATUR“

MARIJANA
Z ELJEZNOVA-KOKALJ

PESNICA

1. Pred zakonom

Ob Baltiku. Morje se vali v ogromnih sivozelenih valovih k snežnobelim nasipnam. Bobni... Bledo sonce, od daljave utrujeno, pogleda izza sivin neba... Mir...

Pesnica sedi... Duša ji prekipeva, duša ji poje:

»Rádošti prepolno je srce —
neizmerno ko morje...«

2. V zakonu

V kuhinji. Dim, vročina in duh...

»Špela, ali vre juha? Ali je slan krompir? Ali ste pristavili grah?«

Ključ zarožlja. »Gospod!« se izvije iz ust pesnice in služkinje. Tekanje, nemir.

V polmraku, sama pri oknu. Pod njo šum cestnega vrvenja... Duša ji je trudna, duša ji poje:

»Dušo polni mi gorje —
neizmerno ko morje...«

O „FRAKARJIH“ IN DRUGO

Lingvistično društvo v Beogradu izdaja jezikoslovni časopis »Naš jezik«, ki ga urejuje poseben uredniški odbor, sestavljen iz deset, večinoma mlajših srbskohrvatskih jezikoslovcev, in ki ima za program, da širi med izobraženstvom pravilne nazore o srbskohrvatskem knjižnem jeziku, da odpravlja ovire njegovemu pravilnemu razvoju in svetuje v dvomih. V zadnji, tretji številki II letnika je prinesel poleg srbskohrvatskega gradiva (med drugim piše Al. Belić o gledališkem jeziku) prvič tudi nekaj drobcev iz našega knjižnega jezika.

V članku »Iz sodobnega življenja našega jezika« objavlja prof. Fr. Ilešič štiri beležke o naših besedah:

1. Beseda *frakar*, ki prihaja od *fraka*, je nastala iz nekega čisto posebnega povišja. Ko se je otvoril v Ljubljani Narodni dom, so morali udeleženci svečanosti priti v *fraku*. Ta zahteva je izzvala pri demokratičnih Ljubljančanah odpor in ljudje so ono družabno elito, socialno smetano nazvali *frakarje*, *frakarijo*.

2. Vzrok skrajšanega izražanja »pet din« namestu »pet dinarjev« je gotovo v načinu pisanja imena novca »5 Din«; zdi pa se, da je igral vlogo tudi moment ekonomije izrabljanja sile. Desetdinarski novci se imenujejo *kovači*, ker je na izdaji

papirnatih bankovcev bila slika kovača. Tisočdinarski kosi se zovejo *jurji*, ker nosijo sliko sv. Jurija. Protesor A. D. mu po svojih zapiskih poroča, da se *jurij* imenuje v Ljubljani tudi *as*, a v Beli Krajini *marko*. Stodinarski bankovec se zove v Ljubljani *metulj*, na lgu po barvi *sivec*, v Tržiču *mlinar*, v Št. Vidu pri Stični *cikorjevec*, a v Žužemberku *cikorija*; ker so bili prvi taki bankovci v Jugoslaviji še stare srbske izdaje, jih imenujejo v Loškem potoku *srbe*, v Doblju pa so jim nadeali ime *matilda*, in to po neki lepi ciganki *Matildi*, ki je bila baje zelo podobna ženski na bankovcu.

Skoro v vsakem kraju nosijo bankovci svoja posebna imena, ki kar sproti nastajajo pred našimi očmi. Imenstvo pred vojno pri nas rabljenih novcev pa je kar nepregledno.

3. Obtoženec bo dobil kolo, so sodili specialisti v nekem letošnjem kriminalnem procesu na ljubljanskem sodišču. »Kolo« pomeni v kaznilniškem žargonu dosmrtno ječo, ker takemu obsojencu začrtajo na celično desko majhen krog v znamenje, da mu bo življenje v ječi teklo enakomerno do smrti. Pri procesu sta se pojavili dve stranki: *odvijači*, simpatizerji z obsojencem, misleč, da se bo zanka dokazov počasi odvila, in *zavijači*, ki so z državnim tožilcem trdili, da se zanka dokazov zavija.

4. Iz Zagreba se vozijo v Železniško kolonijo in na aerodrom piloti in železničarji

S srednjeveškega turnirja

z majhnim lokalnim vlakom — Zajcem. Ime ima, kot eni trdijo, po prvi lokomotivi, ki je vozila po tej progi in imela spredaj črke ZEC (mogoče znak firme), ali pa po mnenju drugih po železniški oznaki »Zevlak« (vsak vlak dobi pri pripravljanju ime po neki črki), iz česar je nekdo naredil šalo: Pa zakaj ne Zec-vlak, saj je samo en skok! Ta vlak so začeli nazivati enostavno Zec, a tamkajšnji Slovenci Zajec. S. B.

ZENSKI PREPIR

O ženskem prikanju, ki se poravna pred sodiščem, potomstvo malokaj sliši. Znamenitejša pa je pravda, ki sta jo 1595 v Ženevi sprožili Louise de Martinville in Madeleine de Juranville. Ona je tožila to, da je živela neuravno in s tem Juranville-ovi, 70 letni starki, odzrla neko dediščino.

SIMON GOULART

Po zasluhu so Magdaleno zaprli ter obsodili, da mora na kolnih odpuščanja prositi Boga, sodnike in tožnico, po vrhu pa še 500 tolarjev odškodnine odriniti. Obsojenka spričo svoje bede ni mogla plačati globe, ponžati pa se ni marala. Tako naj bi v zaporu končala svoje dni.

Proti sodbi pa se je oglasil pastor Simon Goulart, ki je zapustil knjigo Mémoires de la Ligue. Pod njegovo sliko iz 17. stoletja stoji kritica, prepisana takole v sodobno francoščino:

Voici de Goulart l' image
Lisez ses doctes écrits
L' image est pour le visage
Les écrits pour les esprits.

Po naše: Tu je Goulartova slika, čitajte njegove učene spise, podoba je za vnanjost, spisi pa za duhovitost.

Ogenj je bil v strehi, ko je v nedeljski propovedi izjavil, da nedolžna oseba trpi silo, krivična pa se šopiri po mestu. Grmel je tudi proti Henriku IV. Goularta so priprli, čeprav so se potegnili zanj zastopniki štirih mest. Po štirih dneh temnice se je pravični pridigar premislil, zato so mu gospodje častitljive družbe dovolili, da sme še dalje služiti cerkvi.

Pa obsojenka? Ker se ni uklonila, so jo deli na tesno ob kruhu in vodi. Šele Teodor Beza ali De Bèze, Kalvinov naslednik, je izposloval, da se je omilila trda kazen in so ji dovolili prejemati hrano za svoj denar. Čez dobro leto se omenja kot pokojna.

Obe ženski sta bili svakinji. Pred njunim prihodom v Ženevo se je pariški parlament celih 19 let ukvarjal z njuno pravdo zaradi dediščine. H. F.

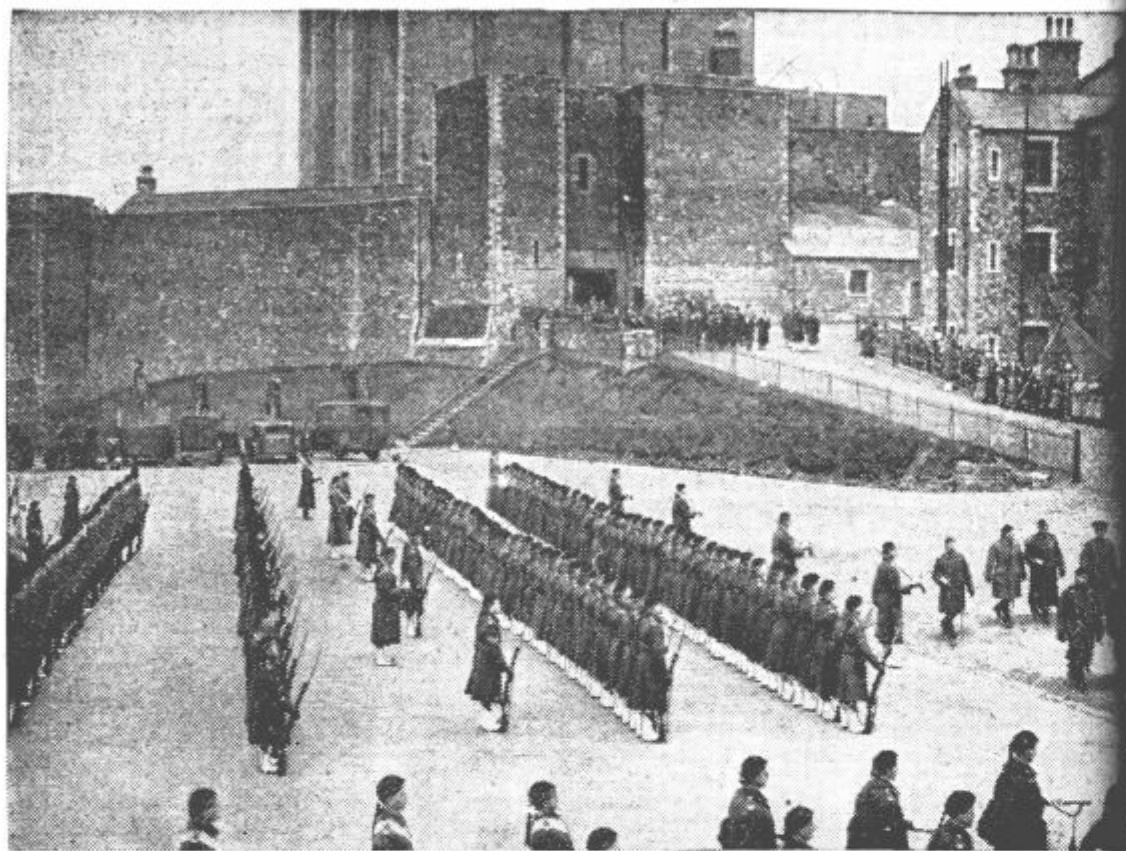

ROBESPIERREOVA PAPIGA

V mestu Arrasu, po katerem so na-rejene naše besede: aras, ras, raš(evi-na), raševnik — so proti koncu oktobra postavili spomenik »nepodkupljivemu« pre-kucuhu, odvetniku Robespierreu (1758—1794), ki je ob veliki revoluciji skušal urediti Rousseaujev zamiselek idealne države, postavil za francosko ljudstvo v zakonik paragraf o bivanju božjem in določil praznik na čast »najvišjemu bitju«. Ščasoma je začel predsedati somišljenikom. Dne 9. termidorja (27. VII.) 1794 so prijeli Saint-Justa, Couthona, Lebaso in njega. Vedoč, kaj ga čaka, si je R. poskusil vzeti življenje, pa si je le čeljust razdrobil s strelom. Nekaj dni nato so mu glavo odrobili.

Lebasova vdova — to je zapisal neki zdravnik l. 1858 v Arrasu, je štela Maksimilijana Robespierrea med svetnike. Poštena, pobožna katoličanka je imela papigo. Če si stopil k njej in rekel: »Robespierre!«, je ptica zavreščala: »Odkrijte se, odkrijte se!« Potem si ji zaklical: »Maksimilijan!« Ptica pa: »Mučenik, mučenik!« Nato si dejal: »Deveti termidor.« — »Tu-roben dan.« je odgovorila ptica. Ako si dodal: »Kje je sveti Maksimilijan?«, je ptič odvrnil: »V nebesih poleg Jezusa Krista.«

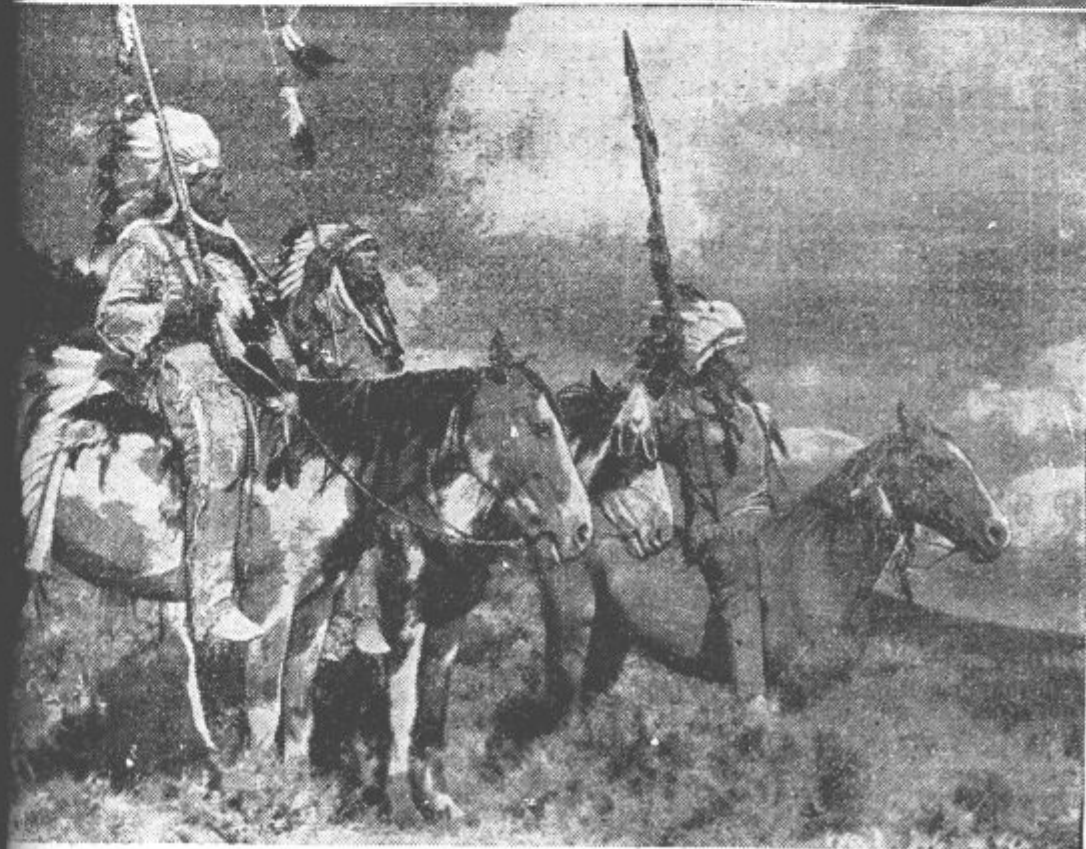
Legenda zveni precej neverjetno, saj papige, ki se sicer imenitno nauče posameznih stavkov, nikakor niso zmožne, da bi odgovarjale na vprašanja. (k)

Zgoraj (od leve proti desni):
Parada škotskih čet v trdnjavi
Dover — Čiščenje »gospe Ju-
sticije« na londonskem sodnem
poslopju Old Bailey — Japonska
princesa Rejka Takeda za-
pušča cesarsko palačo v Tokiu

Spodaj (od leve proti desni):
Vežba nameščencev plinarne za
primer, ako bi se med zračnim
napadom vnel plin uničenih
plinskih cevi — Filmska igral-
ka Doroteja Wieck — Indijan-
ci v svojih starih opre mah

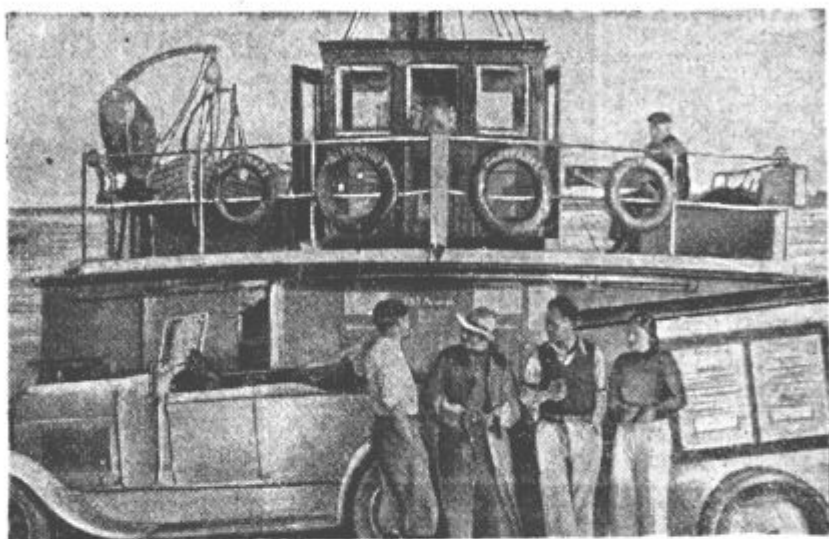

Otroško gledališče

Pravljični svet, ob katerem do-
raščajo današnji otroci, je le še
klavrna podoba tistega, v kate-
rem je živela deca prejšnjih ge-
neracij. Zadnja desetletja je silni raz-
voj tehnike uresničil že mnogo tistega,

otroka pravljica o letočem plašču, ko mu
pa vsak dan brne nad glavo letala in
zrakoplovi, požirajoč v fantastično krat-
kem času silne razdalje.

Ako bi bile pravljice zgolj plod bujne
domišljije, če bi služile samo zabavi, bi

Otroško gledališče na potl. Spredaj nevidni režiserji in igralci

o čemer je včasih sanjala kot o nečem
čudežnem nerazvajena otroška duša.
Mnogo najlepših pravljic in pripovedk so
postale zanimiva vsakdanjost. Kako
smešna je n. pr. dandanašnji tuč, za

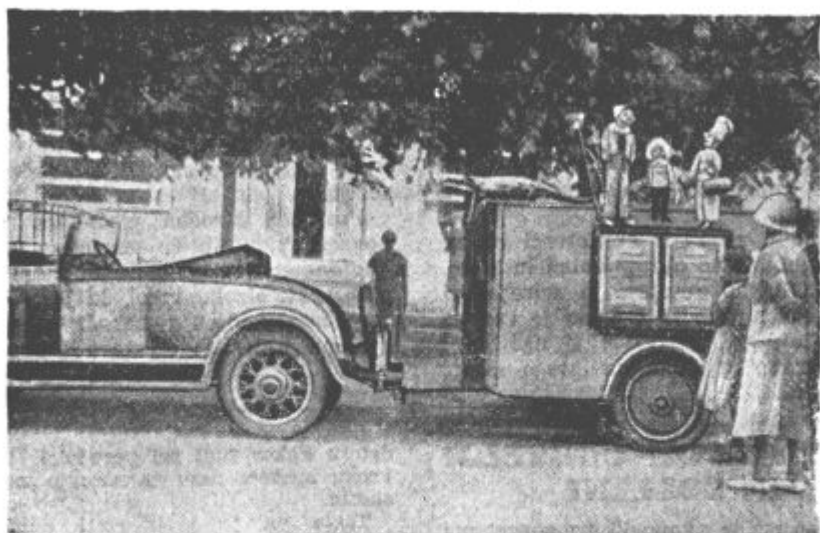
še ne bilo tako hudo, da so nam toli-
kanj obledele. Toda pravljice so v res-
nici mnogo več nego samo to. V njih je
zbrana tudi klena modrost in ker raz-
vijajo otrokovo fantazijo ter ga vzgaja-

Otroci se v trumah zgrinjajo okrog gledališkega voza, ki jim bo odprl
pisan svet po njihovi volji in okusu

jo in uče, ne da bi se tega zavedal, so najidealnejša šola, ki si jo moremo zamisliti. Prav zaradi vzgojnega momenta so pravljice dragocene, da jih tudi v bodoče mladina ne bo mogla pogrešati. Vsekako jim bo treba spet pripomoči do nekdanje veljave, in sicer na ta način, da se bodo temeljito »modernizirale«, to

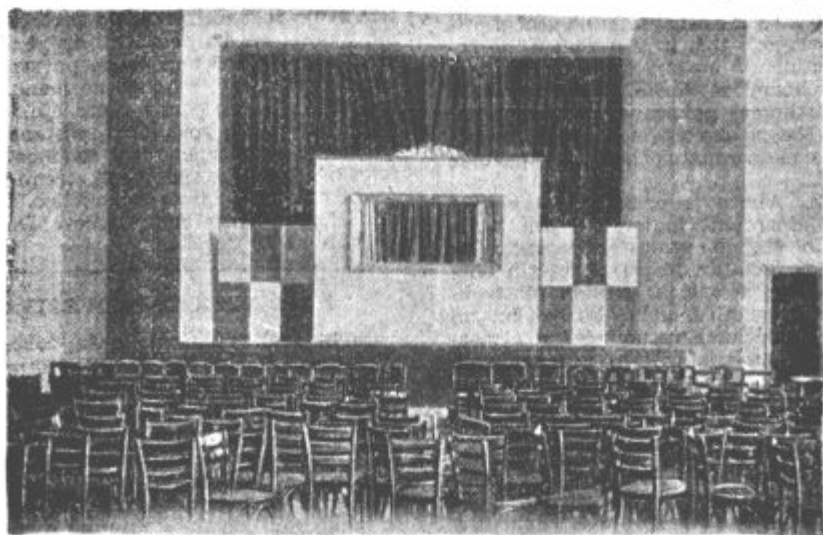
Najnovejši poskus, da bi se obudile stare pravljice v novi obliki, je otroško gledališče. Prizadevanje, ustvariti otroško gledališče, ki v svoji konkretnosti ne dopušča ničesar nemogočega, nič takšnega, kar bi se ne skladalo z otrokovo predstavo o svetu, se zadnji čas močno opaža pri vseh kulturnih narodih. Povsod se

Neposredno pred predstavo se »zvezde« in »zvezdniki« odpravljajo v gledališče

se pravi, prilagodile življenjskemu okolju današnje dece. Ne gre, da bi še nadalje pripovedovali otrokom o pravljicnih dogodivščinah, ki zanj že zdavnaj nimajo več tega nimba.

poskušajo stare pravljice in pripovedke ukrojiti v novo odelo, premakniti iz davnine v sedanjost. Mnogi avtorji so pokazali pri tem delu prav srečno roko. Spretno so uvrstili med prince, čarovni-

Vse je pripravljeno: »igralci« že nestrpno čakajo za kulisami, manjkajo le še mladi gostje

ce, palčke in roparje moderne prometne radarje, avtomobile, letala itd ter zlili prastaro in najnovejše v enoten pisan svet, v brezskrbni in tolerantni otroški svet, ki ne pazi tako strogo na logiko.

Seveda pa v današnjem vse izravnava-vojočem času ne gre, da bi bili deležni blagoslova otroških gledališč samo otroci mest in drugih velikih naselij. Njih bratci v zakotnih vaseh so prav tako žejni lepote, ki jo ima zvrhano mero pripravljene otroško gledališče. V nekaterih državah so zaradi tega začeli urejevati potujoča gledališča, gledališča na avtomobilih, ki romajo iz kraja v kraj, od vasi do vasi, tako da prihaja povsod moderno nadomestilo za stare knjige s pravljičami.

V trumah se zgrinjajo otroci okrog voza s fantastično opravljenimi lutkami, ki se groteskno gugljejo in zvirajo pri vsakem stresljaju. In kakšno je veselje šele potlej, ko začno vsi ti načičkani igralci pravo igro, ko ne igrajo samo,

ampak so z dušo in telesom z njimi vsi ti drobni malčki, ki z vzklikanjem navdušujejo junake, svare princeso pred zahrbtno čarovnico in trepečejo, ko se bliža odločilno dejanje: ali bo prometni stražnik pobil krokodila (ki je v resnici samo zaklet princ) ali pa se bo pustil od njega požreti.

Lutke modernih otroških gledališč so precej velike, najmanj 80 do 90 cm visoke, tako da se igra lahko dobro zasleduje tudi iz večje oddaljenosti. Kostumi lutk so seveda, kjer je le mogoče, moderni, ali vzlic temu kar moč poestri in fantastični v barvah. Isto velja seveda tudi za dekoracije in vobče za vso režijo.

Potujoča otroška gledališča žanjejo povsod, kjer jih že poznajo, nedeljeno odobravanje in res uspešno pomagajo izpolnjevati široko vrzel, ki je zazijala v otroškem življenju zaradi naglega in ostrega preloma med staro in novo dobo. an

ATMOSFERSKI ČINITELJI IN BOLEZNI

Nedavno sta se ustanovili dve znanstveni društvi za proučevanje izpodnebni vplivov na človeško in živalsko zdravje: »Association internationale d'études des radiations solaires, terrestres et cosmiques« v Nici in »Société de Météorologie médicale« v Parizu.

Že Hipokrat omenja v svojih spisih, da podnebje in vetrovi učinkujejo na naše telo. In marsikak njegov tekmeč je kasneje priobčil večjo ali manjšo razpravo o tem, kako se odziva živ organizem na zračni pritisk, na vlago v tleh in v ozdušju, na toplino, svetlobo in elektriko, na sončne, mesečne in kozmične žarke. Vendar vse te študije so komaj nakazane, mnogo podatkov je treba na novo pretehtati ter overoviti glede meteoropatološke in terapevtske vrednosti.

Prof. A. Aimes je pravkar dal v svet knjigo »Météoropathologie«, kjer priblja, da vsi ljudje štejejo atmosferski vpliv za trden in nedvomljiv le pri nekaterih obolenjih: dihala, kronična skrnina ali trga-vica, čreвна vnetica, neke kožne bolezni itd. Nove raziskave pa kažejo na atmosferski izvor mnogih motenj v organizmu, n. pr. krči pri dojenčkih in otročnicah, napadi nadune, raznotere krvavitve, mrtvoud...

Med kliničnimi deli te vrste omenja dr. J. Roubinovitch v Figuru 2. XI. zanimivo študijo, ki jo je pred letom dni objavil list »Grèce Médicale« v Atenah. Dr. Andriannakos je 15 let pridno zaznamoval vremenske spremembe in reakcijo pri

detetu kakor tudi pri porodnici. Ob mokrem, mrzlem času se zdravje vselej poslabša.

Težje pa je preiskovati učinkovanje zračne elektrike. Učenjaki so s točnimi aparati dognali, da je naša zemlja prevodnik negativne elektrike, nad njo pa se razprostira torišče pozitivne elektrike, ki se stalno menja z zemeljsko. Ne vede živimo v nekakem električnem oceanu, kjer se razmerje obeh struj, negativne in pozitivne, vsak čas menja pod delovanjem sončnih žarkov. Čim jačja je atmosferska luč, tem večje so menjave... Obe elektriki občutjeta svojo radioaktivnost po enotah, nazvanih »joni«: eni so pozitivni, drugi negativni. Kadar je naš organizem povsem uravnotežen in zdrav, se dosti ne meni za premoč teh ali onih jonov v ozračju. Brž ko je pa, ustroj kaj pokvarjen, postane občutljiv za to razmerje. Ideal sodobne meteorološke zdravilske umetnosti stremi po tem, da bi umetno »jonizirali« okolico, kjer živijo ljudje razrahljanih živcev. Dotlej pa je bržkone še daleč. (k)

NEPISMENOST ČLOVEŠTVA

Če bi vzeli za merilo naše dobe, ki se tako rada sklicuje na svojo kulturo in civilizacijo, odstotek pismenosti vsega prebivalstva sveta, potem bi morali ugotoviti, da še nismo tako daleč kakor se zdi. Število »kulturonosecev« je še zmerom razmeroma zelo majhno. Po najnovejših statistikah, ki seveda ne morejo biti posebno zanesljive, se lahko sodi, da je se zmerom dve tretjini vseh zemljanov v starosti nad 10 let, ki ne znajo niti čitati niti pisati.

TRAGEDIJA ZADNJIH INK

(K 400 letnici osvojitve Peruja)

DR. VLAD. TRAVNER

NADALJEVANJE

S smrtjo Atahualpe je postala država Ink dejansko španska kolonija, četudi je preteklo še več let, preden so zmagovalci zadušili številne upore domačinov in zasedli vse ozemlje. Zato opišem nadaljnje dogodke le v splošnih obrisih, da se seznanimo z usodo ostalih članov dinastije in oseb, ki so imele vodilno vlogo v tej silni žalogrji.

Španska zmaga je še povečala domače zmede. V pokrajini Quito, ki jo osvojevalci še niso zasedli, se je proglasil kacic Ruminagui za neodvisnega kneza in dal utopiti v neki reki Huascarja, ko je pribežal na njegovo zemljo (1533). Iz previdnosti je ukazal umoriti še nekaj drugih članov dinastije, ki jih je ujel. V onem delu države, ki so se ga polastili Španci, je oklical guverner nedoletnega sina Atahualpe Pavla (ki je sprejel krst ob enem z očetom) za navideznega kralja. Deček pa je kmalu nato »nenadoma« umrl — kako in zakaj, si lahko mislimo.

Medtem je privabila vest o neizmernih zakladih v deželo mnogo pustolovcev, ki so bili hitro in brez napa obogateli. V kratkem času sta zbrala Pizarro in Almagro okoli 500 mož in zasedla skoraj brez odpora glavno mesto. S tem je dosegel guverner vrhunec svoje slave in moči. Cesar mu je podelil naslov markija de las Chazcas in razširil njegovo namestništvo za 60 milj in na okolico Cuzca. Fernando Pizarro je dobil red sv. Jakoba (St. Jago), admiralski čin in pravico zbrati novo vojsko. Tudi ostali bratje guvernerja so bili odlikovani. Pater Valverde je postal v priznanje svoje verske gorečnosti škof v Cuzcu. V prestolnici so našli zmagovalci še večje zaklade, kakor jih je ponudil Atahualpa svojemu krvniku kot odkupnino. Izropali so popolnoma palačo Ink in sijajno sveetišče boga. Le majhen del zakladov so Peruanci skrili, oziroma potopili v jezero Titicaca.

Kljub temu so bili vojaki razočarani, deloma ker si je moralo deliti bogastvo — mesto prejšnjih 180—480 oseb, pred vsem pa, ker sta izgubila zlato in srebro skoraj vso vrednost. Dragocene posode, nakit, sohe itd. so postale vsakda-

nje stvari. Vrh tega so opustili domačini zaradi vojne in nemirov poljska dela, tako da je začelo primanjkovati živil. Marsikak pohlepnež, ki si je nabral kupe zlata, je moral dati za kos kruha vrednost, za katero bi si lahko kupil doma posestvo. Slednjič je oviralo zlato breme, ki so ga morali prenašati vojaki od kraja do kraja, vojna podjetja in ogražalo disciplino. V preobilici zlata in srebra se je udušil doslej nenasitni španski pohlep in bogastvo se je izpremenilo v prekletstvo.

Konec leta 1533. je imenoval »veliki marki« — kakor so odslej imenovali Pizarra njegovi rojaki — Huascarjevega mlajšega brata Manco Kapacha za kralja, seveda pod strogim španskim nadzorstvom. Z njim je zasedel prestol zadnji Inka. Usoda je hotela, da se je imenoval tako kakor ustanovitelj rodu.

Medtem je pregnal poveljnik posadke v San Miguelu Sebastjan Benalcazar iz Quita kneza Ruminaguija in zasedel deželo. Menil je, da bo našel bogate zaklade, ki jih je baje skrtil tu Atahualpa. Doživel pa je bridko razočaranje: dežela je bila revna; vrh tega so nastali med osvajalet hudi spori.

Leta 1534. je imenoval cesar Karl V. zaradi posredovanja Fernanda Pizarra Almagra za guvernerja v južnem delu Peruja, t. j. v današnji republiki Chile. Njegova oblast naj bi segala 200 milj ob obali. Točnejšje meje ni določil. Nato sta se dogovorila oba guvernerja, da odrine Almagro s svojimi četami iz Cuzca in da mu pripade vse ozemlje, ki ga bo zasedel. V posest in pravice drugega pogodnika ne bosta posegala. Ta dogovor sta podkrepila s svečano prisego nad posvečeno hostijo. Almagro je še izjavil, naj ga kaznuje vsegamogočni Bog na duši in telesu, če bi kdaj prelomil dano besedo. Koliko je veljala takrat prisega, bomo kmalu videli.

Pizarro je odšel nato proti morju in pustil v Cuzcu malo posadko pod poveljstvom svojih bratov. Ker pa je bila dosedanja prestolnica oddaljena od morja nad 400 milj in zaradi visokega gorovja težko dostopna, je ustanovil leta 1536. ob bregovih rečice Rinac dve miljii od obale (današnjega pristanišča Callao) v

lepi okolici novo glavno mesto Limo. Ob enem je kljub težkim razmeram spretno organiziral upravo, sodstvo, finance in rudarstvo in utrdil tako svojo oblast. Kot človek in vojskovodja je bil Pizarro skrajno oduren; kot organizator pa zasluži hvalo in priznanje.

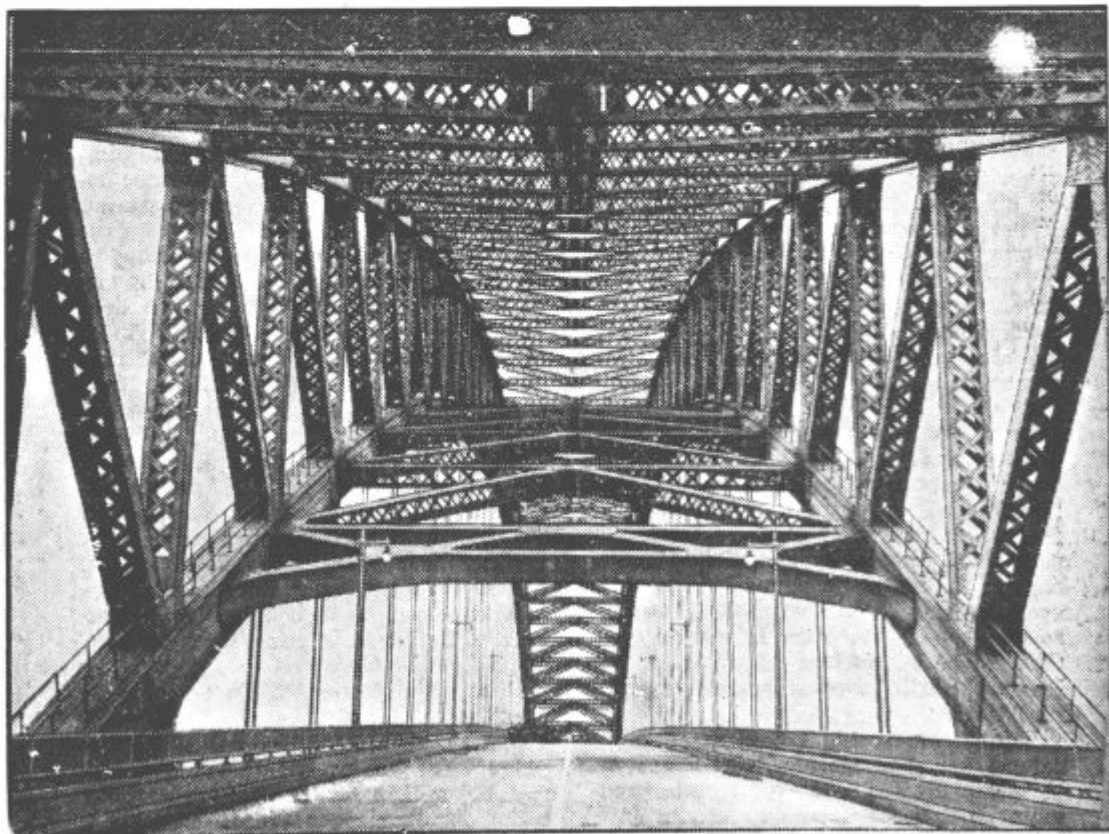
Almagro je zbral med tem z velikimi darovi in obljubami 170 mož in prodrl po strašnih naporih in ljutih bojih z bojevitimi domačini do zaliva Coquimbo (30° južne lege) in odkril tako Chile (1535—1536). Bil pa je razočaran, ker ni našel bogastva, ki ga je iskal.

To ugodno priliko je izrabil Manco Kapach in se uprl 1. 1536. španskemu gospodstvu. Upor je bil za Špance tem nevarnejši, ker so se privadili Peruanci evropskega bojevanja. Le s težavo je odbijala mala posadka v Cuzcu osem mesecev sovražne napade. V teh bojih je padel tudi Pizarrov brat Joan. Ko je zvedel Almagro o teh dogodkih, se je vrnil kljub prisegi v Peru, porazil v dolini Jucay peruansko vojsko, zasedel Cu-

zco in se oklical za guvernerja pokrajine.

Pizarro — ki ni vedel o nenadnem povratku Almagra — je poslal svojim bratom na pomoč čete pod poveljstvom Alonsa de Alvarada. Ta je potolkel Almagrovo vojsko 12. julija 1537. pred Cuzcom. Odločilna bitka med nekdanjima tovarišema se je vršila 26. aprila 1538. pri kraju Solinas (blizu Cuzca). Priče bratomornega boja so bili Peruanci, ki so se zbrali v velikem številu na bližnjih gričih. Značilno za njihovo mentaliteto in za premoč španskega orožja je, da se niso upali napasti skupnih sovražnikov, temveč da so planili šele po bitki na mrliče in jih v divjem srdu razmesarili. Almagro je bil poražen in na begu ujet. Pizarro ni dolgo premišljal. Na njegovo povelje so vojaki, vajeni prelivati peruansko in špansko kri, 8. julija 1538. zadavili v ječi bolehnega 70-letnega starčka in nato truplo javno obglavili.

Manco Kapach se je umaknil medtem s svojimi zvestimi tovariši v nedostop-

TEHNIKA AMERIŠKIH MOSTOV

ne Ande in napadal — zdaj tu zdaj tam — smrtne sovražnike svoje domovine. Kljub nekaterim zmagam so ostali njegovi napori brezuspešni. Leta 1544. so ga Španci ujeli in ga kot upornika usmrtili. Bil je vreden naslednik velikih in plemenitih Ink in umrl je kot junak in mučenik za čast in svobodo svojega naroda. Njegov starejši sin Sairi Tupac je uvidel, da je boj proti Špancem brezupen in se je slednjič vdal zmagovalcem. Drugi sin Tupac Amarú pa je nadaljeval borbo brez upa zmage do leta 1572., ko so ga sovražniki ujeli in umorili. Z njim je izumrl rod sinov Sonca, ki je vladal pol tisočletja v mogočni in cvetoči državi. V Peruju žive sicer še danes nekatere stare odlične rodbine, ki zatrjujejo, da izvirajo iz plemena Ink, gotovo pa njihovi predniki niso bili vladarji, temveč le njihovi daljni sorodniki.

Preostaja mi le še, da opišem usodo »velikega markija« in njegovih bratov Fernanda, Martina in Gonzala.

Ko je Francisco Pizarro uničil svojega nekdanjega tovariša, je poslal Fernanda z bogatimi darovi k cesarju v Španijo. Cesar pa je medtem zvedel, da je izbruhnila v Peruju državljanska vojna, o smrti Almagra in španskih grozodejstvih. Ker se je vrh tega bal, da bi utegnil Fernando ob ugodni priliki polastiti se peruanskega prestola, ga je po kratkem procesu zaprl v trdnjavo La Mota de Medina, kjer je ostal nekdanj tako mogočni mož pozabljen in neznan do svoje smrti leta 1560.

Medtem je sklenil Almagrov sin Diego maščevati smrt svojega očeta. Zbral je 19 zarotnikov, ki so 26. junija 1541. opoldne napadli guvernerjevo palačo v Limi. Pobili so več oseb, med njimi Pizarrovega brata Martina in udrli z golimi meči v dvorano, kjer je bil guverner. V naglici je zgrabil Pizarro meč in ščit ter se kljub svoji starosti — štel je že 65 let — postavil hlabro zarotnikom v bran. V boju je usmrtil štiri napadalce; več pa jih je ranil. Slednjič se je posrečilo nekemu uporniku, da mu je porinil svoj meč v grlo. Pizarro se je zgrudil na tla vedoč, da se mu bliža konec. Zdi se, da je uvidel tedaj svoje neštete strašne zločine: umirajoč je napravil na tleh znamenje križa in prosil navzoče, naj mu preskrbe spovednika, da stopi pripravljen pred božji stol. Mesto odgovora mu je zljil eden navzočih s posmehom vrč vode v obraz. Mrliča so spravili nekateri zvesti uslužbenci v bližnjo katedralo. Medtem so opustošili in ople-

nili zarotniki guvernerjevo palačo, tako da služabniki niso mogli kupiti svojemu mrtvemu gospodu niti mrtvaške sveče. Tako je umrl demonski mož, ki je priporil Španiji ogromno državo, seveda popolnoma opustošeno in napojeno s krvjo nešteti tisočev nedolžnih žrtev.

Diego de Almagro se je proglasil nato za guvernerja. Nasprotovali pa so mu Pizarrovi pristaši. Tako je izbruhnila nova vojna. Slednjič je poslal cesar v deželo Vaca de Castra, da uredi razmere. Ko je Almagro odklonil poziv, da se vda, ga je Castro porazil in ujel v bitki pri kraju Chupas (16. septembra 1542). Nato ga je dal v Limi s 40 tovariši obglaviti.

Gonzalo Pizarro, ki je napravil v tem času veliko ekspedicijo v notranjost celine, je postal pozneje podkralj v Peruju. Ko pa ga je cesar zaradi mnogih nasilstev odstavil, je ukazal novi namestnik Pedro de la Gasca l. 1548. Gonzala smrti v Cuzcu kot veleizdajalca. Gracilosa de la Vega poroča, da mrtvecu niso privoščili niti mrtvaške srajce.

Osvojitve Peruja je ena najstrašnejših tragedij, kar jih pozna svetovna zgodovina. Pohlep brezsrčnih osvajalcev po zlatu in oblasti je povzročil, da je propadlo veliko in srečno carstvo Ink — žaloigra, vredna Shakespeareovega genija. Začela se je s potoki krvi in solza in končala se je s strašno smrtjo vseh, ki so jo povzročili.

★

Skoraj 300 let je ostala nekdanja država Ink pod španskim gospodvom. Kraljevi namestniki so stolovali v novi prestolnici v nepopisnem razkošju. Samo v tem so sličili nekdanjim vladarjem. Kajti za narod in deželo jim ni bilo mar. Služila sta jim le v njihove samoljubne namene. Ceste in vodovodi, ki so jih zgradili nekdanji srečni prebivalci, so propadli. Svetišča in cvetoče naselbine so postale razvaline. Rodovitna polja so se spremenila v močvirja in goščave. Trgovina in obrt sta opešala. Katoliška cerkev je postala vsemogočna. Njeni svečeniki pa niso učili Gospodove zapovedi ljubezni, temveč le vnanje oblike in versko nestrpnost. Cerkvena inkvizicija je — kakor v vseh ostalih španskih deželah — zahtevala nešteto žrtev. Obubožane, moralno propadle in telesno oslabele domačine so silili tuji gospodarji k najtežjim delom v rudnikih, kjer je imela smrt obilo žetev. Ugasnila sta spomin na veliko in slavno preteklost in upanje

na boljše bodočnost. Povsod sta vladala obup in topa vdanost v neizbežno usodo.

Posledice teh žalostnih razmer so ostale do današnjih dni tudi ko je »Republika del Perú« po mnogih bojih 28. julija 1821. proglasila svojo politično neodvisnost. Dasi so potomci nekdanjih Peruancev — Indijanci in Mestici (mešanci) — po naravi nadarjeni in dasi jim nudi dežela še zmerom dovolj darov, žive v nevedi in ubožtvu, so leni, nezaupljivi, razuzdani, prepirljivi in zapravljivi. Odrešenikov nauk jim je le zunanja oblika, ne smisel in vsebina življenja. Tem večjo vlogo igra — alkohol. Po-

tomci Špancev (Kreoli) imajo sicer »grandezzo«, ne pa prave izobrazbe in energije. To je splošna sodba vseh, ki poznajo narod in deželo. To dokazujejo tudi neurejene politične razmere in neprestani nemiri v deželi. Šele v zadnjem času se je začel položaj polagoma izboljševati. Ali se bodo vrnili še kdaj nekdanji srečni in slavni časi? Nekateri peruanski rodoljubi verujejo v to, ko se bo obnovila država Ink (»inkaizem«). To upanje pa je prazno, kajti časi so se spremenili in plemeniti Inke so zapustili za vedno svoje zemeljsko carstvo in se vrnili k svojemu izvoru, Soncu.

DOŽIVLJAJI V DŽUNGLI

FRANK BUCK

55. in 56. POGlavJE

SE O ŽIVALSKIH ENTUZIASTIH — KINEMATOGRAFSKO SNEMANJE V DŽUNGLI

Le enega navdušenca za živali ne bom nikdar pozabil. Predstavil mi ga je uradnik newyorškega zoološkega vrta, ki je bil prepričan, da me bo novo poznanstvo zelo zanimalo. Ta možakar si je napravil iz svojega stanovanja v prvorazredni palači newyorškega centra pravo menažerijo. Izpremenil je vseh svojih šest sob razen kuhinje in spalnice v bivališča za ptiče in četveronožne živali. Neki ujetniki so bili zaprti po kletkah, drugi pa so se svobodno kretali po sobi. Če ste se usedli v njegovi sobi, vam je kmalu začela stikati po žepu kaka opica ali pa vam je splezala po hrbtu kaka veverica.

Navdušenec je spremenil celo svojo klet v gojišče črvov, s katerimi je hranil svoje ptiče in druge manjše živali. Oba, mož in žena, nista imela časa za nobeno drugo stvar. Tako sem moral smatrati, da v njunih možganih ni vse v redu, kajti ljubezen do živali ne sme postati strast, ki dostikrat sliči abnormalnosti.

Nekoč je pritekkel k meni v San Franciscu neznanec in me vprašal, če bi mu lahko dobavil bituronga. Biturong je kosmatinec — pol medved pol mačka. Ker je prinesel s seboj priporočilo nekega

dobrega prijatelja z obale Tihega morja, sem prelomil svoje načelo, da ne dobavljam posamezne živali, ampak le v velikih naročilih za živalske vrtove in cirkuse. Ko sem ujel svoj plen, sem obvestil naročnika, kdaj se bom vrnil v San Franciscu in ga prosil, naj me pričakuje v pristanišču, da mu izročim zaželjeno žival.

V veliki ameriški luki sem sredi obilice dela pri iztovarjanju svoje pošiljke pozabil na bituronga in moža, ki ga je naročil. Spomnil sem se ga šele, ko je priletel ves zasopljen v carinarnico, ko sem imel največ dela ter mi ves besen zakričal, da ga je biturong ugrizel.

Kakor sem kasneje izvedel, je mož našel kletko z živaljo na pomolu ter utaknil roko vanjo. Sicer je bil biturong silno krotka živalca. Toda bil je gotovo malo razdražen zaradi premetavanja med prekladanjem in je hlastnil po roki. Sicer pa rane sploh ni bilo, le mala odrtnina, toda že to je zadostovalo, da je navdušencu pregnalo veselje.

Drugič — spet v San Franciscu — ko sem imel največ posla na carini s preko 10.000 ptiči, ki sem jih pripeljal iz Indije, mi prileti nasproti neznana ženska. Še preden sem se zavedel, mi je vrgla pred noge ptičjo kletko, v kateri je imela

himalajsko sinico, ki je znana kot eden najboljših ptičev pevcev.

»To je pri vas ptica pevka! Napravite, da bo pela!«

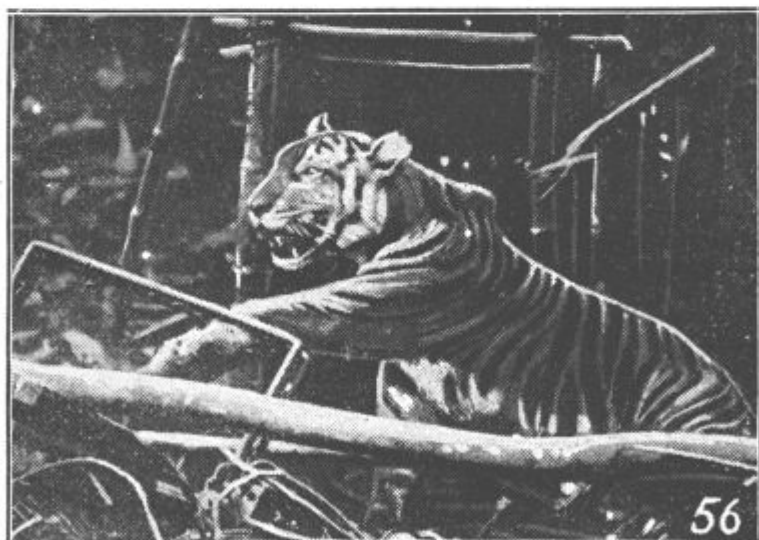

Kakor sem zvedel, je gospa kupila sinico pri Sullivanu, veliki ptičji trgovini v San Franciscu. Ptič je kar na lepem prenehal žvrgoleti. Zato je odnesla ptiča nazaj ter je zahtevala, da ji vrnejo denar. Da bi se jo gospodar odkrižal, ji je rekel: »To ni moja, temveč Buckova krivda. On mi je prodal vse te ptiče. Po-

teli ljudje vedeti, kaj se dogaja od trenutka, ko dobim naročilo za neko žival, pa do trenutka ko jo spravim v kletko. Zato so me nekoč poslali v azijsko džunglo z naročilom, naj vzamem tam kinematografske posnetke o lovu na divje zveri neznanih krajev.

Kot kraj svojega delovanja sem si izbral Malajsko otočje.

Džungla, ki jo omenjam, ima bujno tropično rast, ki se razteza v štirih legah. Po tleh se vleče vse polno plazečega rastlinja pomešanega z močno in trdo travo. V gosti travi so skriti blatni tolmini in močvirja, ki napravijo hojo še nevarnejšo in negotovo. Drugo plast džungle tvori visoka trava, ki sega običajno do pasu in često tudi do vratu, med katero poganja bujno praprotje segajoče visoko preko človeške glave. Nekaj sežnje nad tem se razprostira strop džungle, ki ga sestavljajo srednje velika drevesa, povezana med seboj z neštetim zelenim srobotovjem. Slednjič krije vse to streha džungle, ki jo tvorijo ogromna tropska drevesa, katerih vrhovi se tako prepletajo, da posije skozi to pletivo le redek žarek.

čakajte, da se vrne v San Francisco in ga pograbite!«

»Torej naredite, da bo pela, naredite, ali mi pa vrnite denar!« je kričala kot nora in šele z veliko mujo mi je uspelo, da sem jo odpravil.

Naštel sem vam nekaj primerov ljudi, ki so si domišljali, da ljubijo živali.

V zadnjih letih se je zanimanje za divje živali zelo povečalo. Pred vsem bi ho-

Po tem si lahko predstavljate težave kinematografskega operaterja, ki išče živali pragozda v svojem domovju in skuša njih intimno življenje pokazati radovednemu občinstvu. Čim sem si v tej gošči izbral za svoje posnetke primeren prostor s pravilnim ozadjem in lepo okolico, so se mi uprli vsi sotrudniki, češ kako bi mogli narediti fotografske posnetke v temi.

Moral sem spremeniti svoje prvotne načrte. Prva moja naloga bi bila, da ujamo na sliko tигра, ki se klati skozi džunglo in to sliko uporabimo kot uvod za nadaljnjo predstavo,

Zaradi problema luči sem moral torej ujeti progasto mačko nekje na prostem podnevi, kar je zelo težka naloga, če pomislimo, da je tiger ponočnjak, ki le redko zapusti džunglo in samo ponoči išče svoj plen.

Nekaj dni na to so mi javili, da obiskuje neki tiger v rednih razdobjih staje domačinov v bližini stražnice št. 41 v vasi, oddaljeni kakih 50 milj severno mesta Johore Bahru. Kakor sem lahko razbral iz površnih pripovedovanj svojega informatorja, si je žival najbrže izbrala svoje ležišče nekje ob robu džungle, ki se je razprostiral že nekaj sto korakov od primitivnega naselja.

Vzeli smo svoje orodje in se preselili v vas. Sam sem se podal na iskanje sledu. Kmalu sem najel gručo gonjačev ter jih poslal v goščo, kamor so nas vodile stopinje. Ljudje so obkrožili določeni prostor, nato so pa začeli med kričanjem in razbijanjem s palicami po drevsah prodirati iz goščave na prosto. Namen razgrajanja je bil preplašiti žival in jo prignati na prosto. Toda napredovanje v goščavi je bilo zelo počasno in že na večer sem moral ustaviti pogon, ker so gonjači prodrli komaj tretjino poti v džunglo. Najbrže bi sploh opustil ta način lova, če ne bi zvečer za hip videl tigra, kako je šinil ob goščavi globlje v džunglo.

Zato sem zadržal gonjače na licu mesta ter sem naslednjega jutra nadaljeval pogon. Toda džungla je postajala vedno gostejša in tako smo četrtega dne, ne da bi več videli živali, dospeli do mesta, odkoder je bilo daljnje prodiranje nemogoče brez paranga, ostrega malajskega noža, s katerim smo si sekali pot skozi neprodarno goščavo. Kmalu sem pa uvidel, da je te vrste napredovanje nemogoče, zato sem sploh ustavil pogon.

Služaj je hotel, da je dan nato, ko smo pobrali naša šila in kopita ter odpotovali proti stražnici št. 41, tiger planil ob belem dnevu iz džungle, kakih 40 korakov od kraja, kjer smo imeli zaklonjen kinematografski aparat in odtrgal na kolec privezано kozo ter z njo pobegnil v džunglo. Seveda nismo mogli s takim dogodkom računati, ker se le izjemoma zgodi, da pride tiger podnevi iz goščave in bi lahko odslej na istem mestu čakali leta, ne da bi se dogodek ponovil.

Naslednji dan smo bili že na poti proti kraju Muar, ki je znan kot najbogatejša tigrovo lovišče Azije.

Tukaj smo kmalu prišli na sled starega tигра, ki je že mesece pustošil v čredah tamošnjih pastirjev. Zato so bili naši izgledi mnogo povoljniji, ker sem že na prvem obhodu ugotovil, da se zver zadržuje v redkem goščavju pred pravo džunglo.

DALJE

(COPYRIGHT BY KING FEATURES SYNDICATE)

KAKO SE ORIENTIRAJO PRIMITIVNA LJUDSTVA?

J. H. King navaja zanimive podrobnosti o orientacijskem čutu pri Beduincih Libijske puščave. Opazoval je med njimi poedinca, ki imajo ta čut razvit v izredni meri. Takšne osebe so lahko z bajno točnostjo pokazale smer proti kakšnemu oddaljenemu taborišču, ki ga že leta in leta niso obiskale, ugotavljale so, da pravec magnetne igle ne leži natančno v severnojužni smeri in so vedele celo za malenkostno razliko zvezde Severnice od te smeri. Ta skrivnostni čut se uveljavlja najugodnejše v prosti, popolnoma ravni puščavi, v bližini človeških bivališč pa odpove. Z vidom rima vsekakor nobenega opravka, kajti ponoči se ljudje z naravnim orientacijskim čutom uravnava-jo prav tako zanesljivo kakor podnevi. Zelo čudno je, da jim ta čut véasi za nekoliko ur popolnoma odpove. Vzrok za to so verjetno meteorološke narave, v čemer bi morda našli tudi razlago za ta, doslej povsem nepojasnen pojav.

OB KRuhu IN VODI

Redilnost kruha gre v glavnem na račun razmeroma velike množine ogljikovodikov, ki jih vsebuje, dočim je odstotek beljakovin in maščobe zelo majhen. Beljakovina, ki jo vsebuje žito spada razen tega tudi med biološko manjvredne vrste, tako da hranilne snovi, ki jih človek sprejema v kruhu, nikakor ne morejo zadostovati telesu, ki začne ob samem kruhu in vodi naglo propadati. Poleg kruha potrebuje organizem vsaj še malenkostne količine drugih hraniv, ki vsebujejo maščobo in beljakovine.

OGENJ V AVSTRALSKI PRERIJI

Evkaliptus, najobičajnejše avstralsko drevo, ima nenavadne lastnosti. Pri nas ležijo drevesni listi po večini vodoravno in ustavljajo tako sončne žarke ter nam dajejo prijetno senco. Evkaliptus, ki se mora braniti strašne vročine 50 do 55 stop. Celzija, pa ima navpične liste in nima zato nobene sence.

Jeseni izgube naša drevesa svoje listje, v Avstraliji pa se levijo kakor kače in odlagajo svojo skorjo, ki pokrije tla. Tu se

pripoveduje dramatične podrobnosti o svojih doživljajih s prerijskimi požari.

Nekega dne je zajahal konja, da pogleda past, ki jo je bil nastavlil dingu, divjemu avstralskemu psu, ki je že nekaj časa krvočno gospodaril med prijateljevimi čredami. V bližini pasti je mimogrede odvrzel cigaretni ogorek. Past je bila prazna in s puško v roki je zaman gledal naokrog, da bi kje opazil škodljivo zver in jo poslal s kroglo na oni svet. Toda dingo je nenavadno bistroumna žival in lovec ga ne dobi

Dingo, divji avstralski pes

v neprestani suši teh nepreglednih planjav spremeni ves ta gorljivi material z razsušeno travo vred v strašno nevarnost za človeško imetje in življenje. Cigaretni ogorek potepuha, slabo pogašen taboriščni ogenj, iskre lokomotive, najčešče pa izredna malomarnost ljudi utegnejo v teh okoliščinah povzročiti požare, ki uničujejo zadnje zaloge krme, cele črede živali in ogražajo življenje naseljencev v njihovih, po prerijskemu požaru obkroženih bivališčih. Požari se širijo s silovito brzino, kar je v teh krajih, ki jih je izžgalo že tropsko sonce, dovolj razumljivo.

Francoši potovalec A. Presthre, ki je bil v Avstraliji, v ozemlju Murrumbidgee, gost nekega prijatelja, ki mu je pripovedoval,

tako kmalu pred oči.

Čez nekoliko minut se je potovalec vračal proti domu. Ko je došel do kraja, kjer je bil odvrzel cigareto, je zagledal hipoma krog bledih nizkih plamenov, ki so izžgali že kakšnih 80 m širok kos zemlje. Lahke veter je gnal ogenj z veliko brzino proti bližnji goščavi, ki se je razprostirala v nedogled, po drugi strani pa so se plameni z nekaj manjšo brzino proti vetru zajedali v smer kjer je njegov prijatelj, avstralski squatter (žvinorejec), hranil vso svojo zalogo krme, od katere zavisil v posebno suhih letih življenje tisočev in tisočev živali.

Ves nor od strahu je Francoz skočil s konja, mu privezal belo ruto h gobcu in ga

z udarcem biča samega pognal proti farmi, on sam pa je hitro slekel suknjo in je začel z njo udrihati po plamenih, da jih pogasi. Poi ure je že trajal ta boj, pot mu je bil curkoma preko obraza, bil je že skoraj nezavesten od vročine in brezuspešnega napora, ko je slednjic pritekla pomoč. Ogenj se je bil približal neizmerni goščavi že na 200 m. Ko so ga končno obvladali, je menil prijatelj, ki bi ga bil potovalec s svojo brezbriznostjo kmalu uničil, hladnokrvno: »Bilo vam je malo vroče, kaj ne? Hočete cigreto?« Pogledal je po izglednelem pasu zemlje in dodal: »Zdaj ni nobene nevarnosti več.«

Ob tej priliki se je stvar iztekla še dobro, ker ni bilo pravega vetra in so bila tla le malo zaraščena. Drugače pa je, če pihla močan veter in če je trava gosta in visoka. Tedaj vstaja iz ognjenega morja takšna vročina, da ne more v njegovi bližini vztrajati nobeno živo bitje nad požarom se dviga segreti zrak v višino, od zgoraj pa pritiska nanj hladnejša zračna plast, ki udarja v ogenj s takšno silo, da letijo plameni pred njo z brzino najhitrejših neviht. V takšnih primerih niti ni potrebno, da je ob začetku ognja pihal veter, orkan nastane sam od sebe.

Govorje človeku, ki ga zaloti ta katastrofalno neurje plamenov sredi obrasle plavnjave. Če je goreče morje še daleč na obzorju in je mož na konju, tedaj se bo poskusil rešiti z divjim begom v nasprotno stran. Toda plameni so običajno hitrejši in če begunec pravočasno ne najde gole mase skalovja na svoji poti ali kakšnega večjega, z vodo napolnjenega tolmuna, tedaj ga bodo našli nekega dne z njegovim konjem vred kot zoglerele okostje. Če dospe do vode, tedaj je edina rešitev ta, da stopi s konja, ga potisne v mlako, tako da mu gledajo samo nozdrvi iz nje, in da se tudi sam postavi tako v vodo, dokler ne gre ognjeni vihar mimo.

Kadar doseže požar gozdno ozemlje, se mu brzina po navadi malo ustavi, tem groznejši pa je pogled nanj. Njegov hrušč in trušč se spremeni v grmenje sto in sto baterij.

Čim opazijo požar, pritečejo od vseh strani vsi razpoložljivi možje, ki ostavijo vse in žrtvujejo vse z vrhovnim smotrom: da požar ustavijo. Z motornimi vozili, na konjih, peš prihitijo v ogroženo ozemlje, da bi lokalizirali ogenj. Eden prevzame vlogo poveljnika in daje navodila. Cele čete mož delajo z popolnim pozabljenjem nase ob kakšni cesti, ob bregu kakšne reke, kjer so na primernejše črte za omejitve požara. S sekirami in žagami skušajo podreti v gozdovje in očistiti dovolj široki pas, ob katerem se mora ogenj zaradi pomanjkanja kuriva ustaviti. Pri iskanju takšnega pasu si izberejo najraščeno kakšno naravno oviro, n. pr. vznožje gorske verige. Z električno brzino pospravijo vse, kar bi moglo goreti, grmovje in drevesa padajo zapovrstjo, in sicer jih zrušijo na stran, ki je

nasprotna bližajočemu se požaru.

Nekaj veličastnega in groznega je gledati te armade energičnih ljudi, ki delajo z golimi hrbti in prsi kakor kaznjenci na prisilnem delu in se ne ustavijo niti za hip, ne mislivo več, ne govore več, ne jedo več, samo da rešijo imetje drugih, med tem ko je njihovo lastno morda že postalo žrtev ognja.

Včasih gre mimo ženska z loncem čaja. Pijejo brez besede in se z divjo energijo vržejo spet na delo.

V takšnih trenutkih se trdi, bojeviti duh Avstralca pokaže v vsej luči in izvršuje junaška dejanja, ki nas morajo navdajati z občudovanjem. Navedimo en sam primer:

Mc. R., neizmerno bogat squatter, se je boril z drugimi proti prerijskemu ognju. V zapornem pasu je sekal debela in pobiral gorivo. Ko je odnašal celo naročje vej, je začutil, da ga je nekaj picilo v roko. Bila je črna strupenjača ki spravi navadnega moža s svojim ugrizom v eni ali dveh urah na oni svet. Toda Mc R. ni navaden mož. Meri šest ped in dva palca v višino, njegova prsa so mogočna kakor medvedja. A pred vsem zdaj nima časa, da bi mislil na takšne neumnosti, ko požar zajema že skoraj vas. Ostal je na svojem mestu, dokler niso ognja ugasili, to je do drugega dne. Ko je končno stopil k zdravniku, mu je ta roko na mestu odrezal.

Včasih prihaja iz neba pomoč, ki se ji ne more upirati noben ogenj: nevihta. A z njo prihaja obenem nova groznja: poplava, ki ne zahteva nič manj žrtev...

W. Geissler: IZ PREDMESTJA
(lesorez)

ZA MISLEČE GLAVE

68

Trik v nebesih

(PONATIS ZABRANJEN)

»Tokrat pa si izberemo prav mičnega božičnega moža, da ga pošljemo na zemljo. Pogledajmo, kaj imamo prav za prav v zalogi,« je dejal sv. Peter.

In stopil je k veliki deski, na kateri visijo za primerjavo podobe božičnih mož.

Baš se hoče odločiti za enega med njimi, ko zakliče majhen angelček, ki stopi poleg: »Stoj! Tu je nekdo svojo sliko dvakrat poslal, gotovo bi prav rad prišel na vrsto!«

Peter si slike še enkrat ogleda, toda njegove stare, brljave oči ne morejo ničesar odkriti.

Ali mu lahko pomagate?

69

Hrt

(PONATIS ZABRANJEN)

Petrček je imel danes vesel dan: hrtova samica je dobila mladiča. Takoj je hotel sporočiti odsotnemu očetu ta radostni dogodek in mere malega psička.

Repek je bil vestno izmeril, a diže ni dosti prišel, ker se mu je mladič izmuznil iz rok in ni hotel več mirno stati. Ker je pa Petrček velik mislec in računar in hoče obenem pokazat' očetu, kako napreduje v soli, mu je pisal takole:

»Dragi oče! Hrtov mladič je prišel srečno na svet. Krasna živalca! Repek ji meri 6 cm. Telo ji je prav tako dolgo kakor glava in repek skupaj. In glava je tako dolga kakor rep in četrtnina telesa. Dolžino živali si lahko izračunaš sam. Še nekaj: noge so dolge kakor repek in petina glave oziroma tako dolge kakor četrtnina vse psičkove dolžine.

Pozdrav! Petrček.«

Kako dolg je ves mladič in kako dolge so mu noge?

70

Indski fakir

(PONATIS ZABRANJEN)

Glavna točka na sporedu potujočega cirkausa je bil indski fakir, ki se je vlegel z razgaljenim zgornjim životom na desko z mnogimi ostrimi žebli. Vsi obrazi so kazali napeto pričakovanje.

Pred očmi občinstva so položili plosko na tla 2 ½ m dolgo in meter široko desko iz trdega lesa, ki je bila vsa posejana z dolgimi žebeljskimi konicami. Gotovo jih je bilo kakšnih 500! Mnogi so zaprli oči, pričakujoč vsak hip vzkrika bolečin, ko bi se konice zaarile žrtvi v telo.

A nič takšnega se ni zgodilo. Nasprotno: fakir je legel na desko, ne da bi trenil z očmi in se je počutil na ostrih žeblih tako prijetno, kakor da leži na pernicah. Gibal se je celo.

Kako je to mogoče? Če malo pomislite, gotovo najdete rešitev te uganke.

Rešitev k št. 66

(Bistra glava premaga vse težave)

Polarni raziskovalec je privezal kos pemikana vodilnemu psu na hrbet in prerazal pas, ki ga je vezal z drugimi psi. Vodilni pes, ki se je bil tako osvobodil bremena težke vprege, je zdvijal proti zavetišču, Potovalec je skočil na sani in psi, ki jih je spodbujal glad, so zdrevili za vodilnim psom, da mu poberejo pemikan. Tako so pripeljali sani z raziskovalcem do koč.

Rešitev k št. 67

(Pristanek v sili)

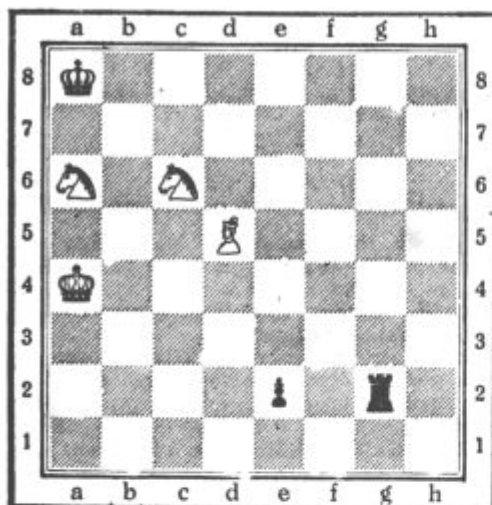
Letalec je poskusil — morsko vodo in je ugotovil, da ni preveč slana. Ker pa ima Severno morje v primeri z Vzhodnim zelo dosti soli, je lahko upravičeno sklepal, da sta dosegla že Vzhodno morje.

PROBLEM 50

I. S. Kipping

Mat v treh potezah

Rešitev problema 49

1. h5-h6+, Kg7:h6, 2. Tf1-h1+, Kh6-g7, 3. Th1-h7+, Kg7-g8, 4. g6-g7, Kg8:h7, 5. g7:f8T! in dobi.

NOVI RADIOAKTIVNI ELEMENTI

Elementi iz skupine »žlahtnih prsti« so v tako tesnem medsebojnem sorodstvu, da je potrebna za izoliranje drugega od drugega vsa kemična umetnost in velika vztrajnost. Svoje izrazite lastnosti pa razkrijejo šele v čistem stanju. Enega teh elementov, imenuje se samarij, se je nedavno posrečilo izolirati in proti pričakovanju se je izkazalo, da ima svojstva radioaktivnih prvin. Nekoliko kasneje se je posrečilo iz iste skupine izločiti element ilinij in tudi ta je pokazal radioaktivnost. Učenjaki sodijo, da jih čaka pri nadaljnji selekciji žlahtnih prsti še marsikako presenečenje.

ŽIVLJENJE NA MARSU

Po preciznih spektroskopskih meritvah, ki so jih napravili na zvezdarni Mount Wilson, se je dognalo, da ima Marsova atmosfera komaj pičel prostorninski odstotek tistega kisika, kakor ozračje naše zemlje. Iz tega se sicer ne more sklepati, da bi bilo življenje na Marsu nemogoče, vsekakor pa mora biti v takih okoliščinah zelo skromno in se razvija in preobraža daleko počasneje kakor na našem planetu. Pri tem je treba seveda pripomniti, da se vsa taka merjenja nanašajo zgolj na skrajno površino atmosfere. Kakšne utegnejo biti prilike v spodnjih plasteh, ki so v prvi vrsti merodajne za življenje, se seveda z meritvami ne more neposredno dognati.

Ali že veste?

... da so imeli stari Babilonci 2000 let pred našim štetjem normalno astronomsko uro.

... da je mladič velikega kenguruja le nekaj cm dolg.

... da se v Zedinjenih državah vsak deseti voz s senom sam vname.

... da je izdelan največji fotografski aparat na svetu za plošče 150x150 cm.

... da vali krivokljun sredi zime.